

ANMELDELSER

Erik Elten: Karl Marx.

Kilder i udvalg, linielæsning/historie. Gyldendal 1970. 159 sider, kr. 24,50.

Forlagene, først og fremmest Gyldendal, lader i disse år en strøm af kildehæfter beregnet for undervisning i historie flyde ud over det danske pædagogiske marked. Det sker på alle uddannelsesstrin, lige fra undervisningen i folkeskolen til undervisning på seminarierne. Ideen er rigtig, for i en situation, hvor undervisningen i historie på alle trin er under hastig forandring bort fra den kronologiske og reproducerende indlæring over mod den emnecentrerede og problemdiskuterende undervisning, kan der næppe komme for meget lødigt undervisningsmateriale, bl. a. gode kildesamlinger om væsentlige historiske emner og problemer. Men i strømmen savnes en klar linje. Man har ofte indtrykket af, at udvælgelsen af emner for hæfter foregår efter de forhåndenværende søms princip, i stedet for efter en nøje faglig og pædagogisk sammenhængende plan. Man spørger sig selv: hvor har vi en forfatter, som ved noget om et vigtigt emne og har tid til at lave et hæfte om det? Det har vi der og der; ok, så beder vi dem lave noget. Kan hende det er vanskeligt eller ligefrem umuligt at gøre det anderledes, men i hvert fald ville det være ønskeligt. Når vi skal væk fra den lange kronologiske sammenhæng i historieundervisningen, må vi erstatte den med en anden faglig og pædagogisk sammenhæng, som må afspejle sig i det udgivne materiale. Det vil føre for vidt her at komme ind på hvilken sammenhæng.

En af de kildehæfteserier, som Gyldendal i øjeblikket udgiver, er beregnet for historieundervisningen på seminarierne og hedder linielæsning/historie. I den serie er hidtil udkommet hæfter om følgende emner: Karl Marx, Danmarks udenrigspolitik efter 1945, Reformationen i Danmark og Politik trods håndjern (om truslerne mod folkestyret i Danmark sommeren 1940). Hver for sig relevante og spændende emner, men hvor er sammenhængen? I bekendtgørelsen om uddannelse af lærere til folkeskolen fra 1969 står der om historie, at »indholdet er en række emner og/eller perioder, der dækker for-

skellige tidsaldre, geografiske områder og sider af historien (økonomiske, sociale, kulturelle, politiske).» Lad os håbe, at serien linjelæsning/historie og andre kommende serier for historieundervisningen på seminarierne vil forsøge at leve op til bekendtgørelsens krav.

Erik Eltens kildehæfte om Karl Marx er altså beregnet til anvendelse i seminariernes liniefagsundervisning i historie. Men den lader sig formentlig også anvende i gymnasiet og HF og på lignende undervisningstrin.

Det er uklart, hvad formålet med bogen er. I forordet siger forfatteren, at han »håber ..., at det foreliggende udvalg kan give læseren tilstrækkelige forudsætninger for at kunne stille fornuftige spørgsmål i meningsudvekslinger om socialisme og at kunne støtte selvstændig læsning.« Det må vist forstås på den måde, at bogen først og fremmest er ment som et redskab, der skal give læseren faglig viden om og forståelse af Karl Marx og marxismen, og ikke specielt nogen færdighed i at analysere og vurdere bogens tekster. Som en faglig indføring i Marx og marxismen er bogen udmærket. Uddragene af Marx, Engels og Lenin samt partiprogrammer fra Tyskland er samlet omkring fem centrale emner: fremmedgørelsens problem og løsning, den materialistiske historieopfattelse, økonomi, arbejderne organiseres og om revolution. Med instruktive indledninger til hvert afsnit, med selve kildeudvalgene og deres sammensætning og med små sammenbindende forklaringer og noter er det mit absolutte indtryk, at det lykkes Erik Elten at servere en væsentlig viden om og forståelse af det vanskelige emne.

Dog må jeg her gøre en indvending. Ved det væsentligste og derfor også længste afsnit om den materialistiske historieopfattelse har Erik Elten en indledning, hvor han forklarer meningen med dette fænomen. Derefter følger forskellige tekster af Karl Marx delt i tre underafsnit: a) udtalelser før 1848. b) uddrag af det kommunistiske partis manifest og c) formuleringer efter 1848. Efter hvert underafsnit er der anbragt spørgsmål, som skal føre læseren til en dybere forståelse af det centrale i det netop læste. Det forekommer mig at være en mindre hensigtsmæssig pædagogisk fremgangsmåde. I stedet for først at forklare, hvad Marx mener om den historiske udvikling, ville jeg på dette trin (læreruddannelse) foretrække at give eleverne Marx' egne ord direkte og ved velformulerede, brede spørgsmål forsøge at lede dem frem til en selvstændig tolkning af den materialistiske historieopfattelse. Muligvis hænger fremgangsmåden sammen med Eltens formål med bogen, som nok snarere er at give eleverne viden om og forståelse af Marx og marxismen end at give dem færdigheder i at tolke og vurdere teksterne.

Og dog. I bogens andet vigtige afsnit om økonomi lykkes det faktisk forfatteren ganske godt at sætte Marx' tekster sammen på en sådan måde og stille sådanne spørgsmål til teksterne, at læserne selv får mulighed for at danne sig et indtryk af Marx' økonomiske tænkning. Det princip skulle nok have været ført mere konsekvent bogen igennem. Men her ville jeg gerne

vide, *hvem* der har lavet den skematiske fremstilling s. 81, anbragt midt i en Marx—tekst om værdi og arbejde. Nogen kunne måske forledes til at tro, at det var Marx selv.

Efter hvert afsnit og underafsnit er der som sagt opstillet en række spørgsmål, som læseren skal besvare. Disse spørgsmål forekommer mig som helhed at være mindre heldige, for det første, fordi der er alt for mange, og for det andet, hvad der er værre, fordi langt de fleste er formuleret på en sådan måde, at besvarelsen kun bliver en reproduktion af teksternes indhold. Kun få af spørgsmålene kræver dybere forståelse af og indsigt i teksterne og indebærer selvstændige konklusioner. Det er en mangel ved bogens pædagogiske muligheder. — Bogen slutter med en kronologi og en udmærket litteraturliste.

Trods de rejste indvendinger mod bogens pædagogiske muligheder, har jeg dog selv haft stor glæde af at anvende bogen på et liniehold i historie, tilbørligt suppleret med andet materiale.

Vagn Oluf Nielsen

Rusland i revolution.

Kilder og læsestykker udvalgt og kommenteret af Vagn Oluf Nielsen og J. Klinge Sørensen. Udgivet af Dansk Historielærereforening. Gyldendal 1972. 86 sider, kr. 27,50.

Historieundervisningen bevæger sig for tiden ad en vej, der — som så mange andre — er forsynet med grøfter. Den ene er den (tidligere?) så udbredte udenadslæren, hvori de traditionelle skolebøger er (var?) et væsentligt led. Den anden grøft er af nyere dato og består af kildekritik for kildekritikkens egen skyld. «Rusland i revolution» søger — med held — at manøvrere mellem disse grøfter. Dette er gjort ved at lade 25 af de 75 tekstsider bestå af fremstillinger, som går ind i en organisk sammenhæng med kilderne. Efter en kort fremstilling af Ruslands historie 1890-1917, forfattet af Klinge Sørensen, følger kilder til februarrevolutionen. Derefter en fremstilling af perioden marts-oktober 1917, skrevet af Vagn Oluf Nielsen, fulgt af kilder til oktoberrevolutionen. Et interessant moment er de uddrag af Grimberg og af SUKPs historie, som afslutter hvert af de to kildeafsnit. Det hele rundes af med Klinge Sørensens beskrivelse af perioden 1918-30. Der er opstillet spørgsmål til de enkelte afsnit, og der er præcise henvisninger til de værker, hvorfra teksterne er taget. Med illustrationer (fotos, kort samt nogle rene fund af plakater), personliste, litteraturliste, filmliste samt en hensigtsmæssig lay-out fremstår udgivelsen som en gennearbejdet helhed, som må have kostet forfattere, redaktører og forlag både tid og slid.

Hvad kan hæftet så bruges til? Forfatterne angiver selv forskellige steder nogle pædagogiske hensigter, men man kan nok savne en samlet vejledning

eller kommentar med henblik på anvendelsen i undervisningen. Forordet siger, at hæftet kan betragtes ud fra tre synsvinkler: En stats forvandling fra overvejende bondestat til industristat, revolutioners opståen og udvikling, og forholdet mellem afgørende begivenheder og oplysninger herom. Det kan nu diskuteres, om man kan betragte bogen således. Det første er en generel forklaringsskitse, det andet en generaliserende emneangivelse, og det tredje er et metodisk problem. Kan man selv vælge? Og hvilken fornøjelse vil man have af at »betragte« bogen på én eller flere af disse måder?

I slutningen af første afsnit præsenteres imidlertid en historisk problemstilling. Den refererer til forskelle i Trotskij's og Chamberlins fremstillinger og lyder: var revolutionen spontan eller ledet? Dette problem fremholdes flere steder i hæftet som *problemet*. Jeg er ikke sikker på, at det vil fungere. Spontaneitetsbegrebet kan næppe bære så firkantet et spørgsmål. Men uanset den vægt, udgiverne lægger på netop denne problemstilling, skal den dog ikke tages alvorligt, viser det sig: på side 37 dukker Katkov og hans afvisning af denne brug af begrebet op, og det meddeles, at Katkovs synspunkt er »i det væsentlige accepteret af vestlige historikere«. Jamen, hvis problemstillingen er afvist, hvorfor skal man så arbejde med den fra s. 9 til s. 31?

Men de enkelte episoder, som behandles, er centrale, og kilderne er valgt med stor omhu. Igennem hele hæftet stilles eleverne over for indbyrdes afvigende og ofte direkte kontrasterende kilder, og de får derved ikke alene lejlighed til at opnå en solid viden om revolutionen, men også muligheder for at reflektere over de fremgangsmåder, som de må benytte — og derved over karakteren af den viden, som de får. Det er problemorienteret undervisning, dette her.

Vedrørende sammensætningen af kilderne kunne man måske have ønsket sig, at bolsjevikkerne ikke i så høj grad identificeredes med Lenins person. Han fylder her så meget, at der ikke rigtig bliver plads til Trotskij, og Stalin drøftes slet ikke i kilderne. Men man kan jo ønske sig så meget, og hæftet er i forvejen omfangsrigt. Man kunne også have ønsket sig, at udgiverne havde gjort opmærksom på de specielle problemer, som knytter sig til anvendelsen af to af de kildeudgaver, som de har benyttet mest: Såvel Browder/Kerensky som Nunyan/Fisher forkorter kilderne. Når man i hæftet træffer på angivelser af overspringninger (- - -), kan man derfor ikke vide, om det er udgivernes pædagogiske tilrettelæggelse, som her manifesterer sig, eller om det er de »originale« kildeudgavers forkortelser, som jo er foretaget af hensyn, der er brugerne af dette hæfte ubekendte. Det betyder muligvis ikke noget praktisk. Men alligevel. Man kan også undres over sporadisk oversættersjusk: »The militia« betyder ikke hæren (s. 52), »with whom are joined« betyder ikke »som udgør« (s. 58), »to get up steam ... and weigh anchor« betyder ikke »at sejle op ad floden ... og kaste anker« (s. 60). Ingen af stederne er centrale. Men alligevel.

Ifølge forordet er hæftet beregnet til brug i folkeskolens ældste klasser, gymnasiet, HF m.v. Jeg vil tro, det er for sprogligt vanskeligt for folkeskolen. Det er også omfangsrigt. Da hæftet naturligt falder i to kronologiske dele, kunne man måske anvende oktoberrevolutionen alene. I gymnasiet og HF må hæftet være en oplagt sag. Såvel selve opbygningen som de spørgsmål, der er opstillet, vidner om, at udgiverne fra første færd har haft elevens funktion for øje. Alene dette er bemærkelsesværdigt. Den sædvanlige fremgangsmåde er ellers, at der først findes et stof frem, og at funktionsovervejelser hægtes på til sidst — somme tider når de slet ikke at komme med. Her kunne man passende komme med et hjertesuk, som gælder alle kildeudgivelser til undervisningsbrug — altså ikke denne specielt: Det er »normalt« — dvs. i ikke-undervisningssituationer — et væsentligt led i arbejdet med et materiale at frasortere »værdiløse« kilder. Man kan let forestille sig de økonomiske vanskeligheder, som vil være forbundet med at medtage sådanne kilder i undervisningshæfter. Men de kunne måske opvejes af pædagogiske fordele. Som det er nu — også i det foreliggende tilfælde — kommer eleverne ind på et punkt, hvor den metodiske proces allerede er gennemført et godt stykke af vejen, og nogle helt væsentlige faser kommer eleverne ikke til at deltage i. Hvordan skal man f. eks. lære at kende forskel på primære og sekundære kilder, når der kun er råd og plads til at bringe de primære?

Sammenstillingen af kilder og et par forskellige fremstillinger er imidlertid en nyskabelse, som er værd at bemærke. Forholdet mellem de to fremstillinger og mellem fremstillinger og kilder er imidlertid ikke problemfrit. Alene det forhold, at SUKP — naturligt nok — på flere punkter går ind i en langt mere detaljeret beskrivelse end kilderne og Grimberg gør, bevirker, at eleverne ofte vil være uden mulighed for at vurdere SUKP på grundlag af kilderne. Der vil kunne fremkomme uheldige slutninger *e silentio*. Forsøget er nu under alle omstændigheder af betydelig værdi. Udgiverne anfører — rigtigt — at de to fremstillinger »læses af millioner af mennesker«. Og det må være et væsentligt mål for historieundervisningen ikke blot at lade eleverne få lejlighed til analyserende at dykke ned i et kildemateriale, men også at beskæftige sig med sådanne synteser, som er en del af grundlaget for »folks« holdning til revolutionen, revolutioner og til revolutionære.

I det foregående er bragt nogle indvendinger og sat nogle spørgsmålstegn. Dette skal dog ikke tilsløre, at »Rusland i revolution« er usædvanligt godt lavet. Emnet er spændende og væsentligt, og i udførelsen træder grundige og til dels helt nye pædagogiske overvejelser frem. Alt i alt er hæftet blandt de bedste, som findes på markedet.

Sv. Sødring Jensen

Ib Koch-Olsen: I flugt går tiden.

Fra Pariserkommunen til den danske

Internationale. (Arbejderbevægelsens

Bibliotek og Arkiv, 1971). 80 upag. s., kr. 15,-.

En charmerende og veltilrettelagt bog udsendt af »Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv« og Socialdemokratiet i anledning af partiets hundredår. På en fem-seks sider præsenterer Ib Koch-Olsen præcist situationen ved Socialdemokratiets og selve etableringen af den danske Internationale. Ud over dette består bogen af samtidige artikler om Pariserkommunen og om bevægelsen i Danmark — det sidste i reglen ved uddrag af Socialisten. Alt bliver gengivet i faksimiletryk. Dette gælder naturligvis også en række illustrationer fra Illustreret Tidende, der er stukket ind mellem tekstgengivelserne; illustrationerne knytter sig fortrinsvis til teksten, men er i den del tilfælde medtaget blot for at belyse tidsomstændighederne.

Bogen skal ikke vurderes som et skrift, der bringer nyt. Den giver heller ikke sammenhæng — i så fald skulle den have været meget større — men den fører alligevel læseren ind i tidsomstændighederne på en så tæt måde, som ellers ikke mange selv vil have lejlighed til at komme det.

Vagn Dybdahl

Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970.

Universitetsforlaget i København 1972.

1114 sider, kr. 195,65 excl. moms.

Arbejderbevægelsens placering i skole- og lærebogslitteraturen har været genstand for kritik i de senere år. Især har DASF ført denne kritik frem og har underbygget den med en række eksempler fra lærebogslitteraturen. Eksemplerne kan nu forøges med Niels Thomsens bog, der på mange områder, hvor arbejderbevægelsen behandles, er ufuldstændig og fejlagtig.

Med Niels Thomsens »rod« i en socialdemokratisk pressefamilie — faderen, Sigurd Thomsen, var en anset medarbejder ved Social-Demokraten — havde det været at håbe, at en presseafhandling fra hans hånd ville have taget tilbørligt hensyn til de specielle vilkår, der gjorde sig gældende for arbejderbevægelsens presse i denne periode. Det modsatte er snarere tilfældet, og i omtalen af den socialdemokratiske presse kan der konstateres en lang række unøjagtigheder og fejl.

Det må tillige være på sin plads at rette indvendinger mod den beskedne plads, der bliver den socialdemokratiske provinspresse til del. Arbejderpressen i provinsen får i den historiske gennemgang 9 — ni — sider, der skal dække dette for arbejderpressen så vitale område. I modsætning hertil er den borgerlige presse dækket rigeligt ind. En understregning af, at

kapitlet om arbejderpressen er venstrehåndsarbejde, giver Niels Thomsen selv ved at kalde Demokratens forløber for »Socialistisk Ugeblad« (side 195), selv om han et andet sted anfører det korrekte navn, »Socialdemokratisk Ugeblad«.

Omtalen af f. eks. Nordjyllands Arbejderblad bygger på dette blads jubilæumsnumre fra »1912 og 1937« (side 195, note 8). På baggrund af den meget udførlige gennemgang af metoder og kilder (148 sider) er det vanskeligt at se, hvorfor jubilæumsnumre skulle være pålidelige nok i en præcis fremstilling. Det kan vel ikke være ukendt for Niels Thomsen, at journalister tillader sig at se stort på den historiske nøjagtighed ved fremstillingen af jubilæumsnumre. Når dertil kommer, at Niels Thomsen henviser til et jubilæumsnummer fra 1912, er forvirringen total. Der findes nemlig ikke noget jubilæumsnummer i 1912. Frem for at bruge så megen plads og tid på metode og kilde havde en omhyggelig gennemgang af korrekturen været at foretrække. Jubilæumsnummeret for Nordjyllands Social-Demokrat udkom i 1913 og markerede ud over bladets 25 års jubilæum også bladets overgang til eget trykkeri. Bladet, der havde et meget stort format, skulle ud over bladets historie illustrere det nye trykkeris formåen. At henvisningen til et jubilæumsnummer fra 1912 er sjuskeri, fremgår af den omstændighed, at Niels Thomsen senere henviser til jubilæumsnummeret fra 1913 (side 198, note 35).

I den videre omtale af Nordjyllands Arbejderblad hedder det, at »et halvt hundrede arbejdere« havde sammenskudt 500 kroner. Bemærkninger af denne art understreger ikke ligefrem bogens videnskabelige værdi, den er både upræcis og forkert. Jubilæumsnummeret fra 1913, som Niels Thomsen altså har set, anfører, at der blev tegnet 102 andele à 5 kroner, hvoraf fagforeningerne tegnede sig for flere. Ved en gennemgang af fagforeningsprotokoller fra Aalborg havde det blandt andet været muligt at få de nøjagtige gengivelser af fagforeningernes andele. Lidt mere omhyggelighed med dette arbejde ville tillige have vist Niels Thomsen, at de 102 andele aldrig blev fuldt indbetalt, idet der ved Social-Demokratens overtagelse af Nordjyllands Arbejderblad kun var indbetalt 494,50 kr. I forbindelse med omtalen af denne overtagelse får man i en enkelt sætning at vide, at »Vittighedsbladet »Ravnen« var allerede overtaget fra Hørdum i 1887«. Når Ravnen overhovedet skal nævnes i denne sammenhæng, er det en grov fordrejning at kalde det et vittighedsblad. Datidens politi havde haft den første redaktør af bladet, Harald Brix, fængslet og tillige beslaglagt en række numre af bladet, hvilket vel ikke ligefrem tyder på, at det var vittigheder, der stod heri. Ikke alene politiets vurdering af bladet er en anden end Niels Thomsens. Andre historikere, der har beskæftiget sig med dette blad, har benævnt det efter indholdet, altså satirebladet Ravnen.

Desværre er der så mange af den slags bemærkninger og fejl, at det vil føre for vidt at gennemgå dem alle kritisk. Dette er vel heller ikke meningen

i en anmeldelse, men endnu en understregning af den manglende kildekritiske sans bør anføres som afslutning på gennemgangen af den socialdemokratiske provinspresse.

I forbindelse med Nordjyllands Arbejderblads overgang til selvstændig trykning i Aalborg (hos Leander Nielsen) henviser Niels Thomsen til Bransagers »Den danske Rigsdag« (side 198, note 35) for at få bekræftet en oplagsvurdering af bladet. Som kildehenvisning er Bransagers bog ikke så forfærdeligt meget værd, og når den endelig anføres, burde det vel ske med korrekt angivelse af udgivelsestidspunktet, der var 1901-03 og ikke som anført 1903. Når specielt den anførte sidehenvisning (159) er fra den del, der udkom i 1901, burde dette vel have været anført. Bransagers bog giver i denne sammenhæng ingen konkrete oplysninger, hvorfor henvisningen hertil er helt uforståelig. Det kunne for så vidt undskyldes, hvis der ikke fandtes andre kilder at øse af, men i Nordjyllands Arbejderblad for 31. januar 1898 anføres oplagstallet for september 1897, altså forud for agitationskampagnen, til 1700. Samme sted anfører man oplaget pr. 1/10-1897, altså ved overgangen til selvstændig trykning, til 2000. Agitationskampagnen gav altså gevinst.

Det skyldes formentlig en tilfældighed, at note 17 ikke findes i registeret til dette kapitel?

Den del af Niels Thomsens bog, der omhandler den borgerlige del af pressen, skal jeg undlade at beskæftige mig med. Forudsætningen for en saglig behandling heraf er en grundig indsigt på området, og den er jeg ikke sikker på at være i besiddelse af. Forhåbentlig er denne del behæftet med færre fejl, end tilfældet er med den del, der omhandler A-pressen. I stedet er der grund til endnu et par kritiske bemærkninger i forbindelse med Niels Thomsens omtale af den socialdemokratiske presses start og opvækst.

Selv om bogens emne er afgrænset til dagbladene, havde det været naturligt med en omtale af de vanskeligheder, arbejderbevægelsen havde, da man satte i gang med at udgive ugebladet Socialisten den 22. juli 1871. En beretning om politiets overgreb mod de bogtrykkere, der trykte bladet, kan vel næppe siges at falde uden for bogens rammer, da politiets interesse for bladet holdt sig langt frem i dagbladspæridoden. Det kan med nogen ret postulæres, at denne interesse har haft indvirkning på Socialistens konkurrencevilkår. Niels Thomsen nævner et politiovergreb mod bladet i »maj 1873«. Det beror sikkert på trykfejl efter korrekturlæsningen, for Niels Thomsen kan vel næppe være uvidende om, at politiets anslag mod såvel arbejderbevægelsen som mod dens presse fandt sted søndag den 5. maj 1872 og natten forud, hvor redaktøren og flere af lederne blev arresteret. Bemærkningen »ledernes flugt« i samme afsnit er igen et tegn på Niels Thomsens tilbøjelighed til at bruge venstrehånden, når han skriver om arbejderpressen. Den politipression, der blev sat i gang mod ugebladet, var ikke taget af i 1877, da Pio blev tvunget til at forlade landet. Allerede i 1876

havde politiet haft Pio til møde for at overtale ham til, mod en passende sum penge, at rejse til Amerika. Gentagne overtalelsesforsøg forbundet med trusler om repressalier fik Pio til at forlade landet, men det lykkedes dog ikke for politiet at få knægtet hverken pressen eller arbejderbevægelsen.

Denne politiindblanding i »ledernes flugt« burde have været anført for også på denne måde at få indblik i de vilkår, den socialdemokratiske presse måtte konkurrere under. Ved en samlet bedømmelse af den socialdemokratiske presses konkurrencevilkår mangler en omtale af de mange funktioner, der var knyttet til socialdemokratiske redaktioner. Det kan næppe være ukendt for Niels Thomsen, at der blev udført et stort socialt hjælpearbejde på de forskellige redaktionskontorer inden for A-pressen, hvilket blandt andet kunne lade sig gøre, fordi redaktører og journalister var engageret i politisk arbejde enten i sogne- og byråd eller i rigsdagen. Også andre forhold i de tidlige år går Niels Thomsen let henover. Arbejderfamilierne, specielt måske i provinsen, havde meget små indtægter, hvilket medførte, at man var flere familier om samme avis. Det kan have en vis betydning for avisens oplag, og det havde været af værdi mellem de mange tabeller at have haft én, der kunne vise, hvor mange der læste den enkelte avis.

Det er ingen hemmelighed for nogen, at den socialdemokratiske presse har været ude i store vanskeligheder, og man må da også være enig med Niels Thomsen i nogle af hans betragtninger om den seneste udvikling inden for A-pressen. Når han alligevel behandler denne del så skødesløst, virker det imidlertid, som om der var en forudindtagethed til stede hos forfatteren, hvilket gør det lidt svært at fæste lid til for mange af hans konklusioner. Rigtigt er det, at man for sent blev opmærksomme på den uheldige udvikling, der var i gang inden for den socialdemokratiske presse, men det hører med til arbejderbevægelsens dispositioner, at de mange gange er truffet ud fra mange andre synspunkter end strengt økonomiske. Alt dette er jo desværre let at konstatere i dag, men det har vel været betydeligt sværere for de folk, der sad midt i suppedasen.

Alt i alt kan man om Niels Thomsens bog sige, at den rummer en masse værdifulde oversigter og tabeller, samt en mængde interessant stof, hvis værdi skæmmes af en række fejl og udeladelser.

De kritiske bemærkninger, der er givet udtryk for om Niels Thomsens afhandling, er ikke alene møntet på forfatteren, men i lige så høj grad på det universitet, der ved sin ligegyldighed over for manglerne ved afhandlingen har demonstreret sin ophøjede ensidighed. Ved at se stort på, at den arbejderbevægelse, der findes uden for universitetets mure, men som på forskellig vis har påvirket udviklingen, behandles så lemfældigt i universitetets »svendeproeve«, er man med til at skabe mistillid til den akademiker, der i forvejen ikke anses for ret meget i arbejderkredse.

Willy Markvad

Tage Kaarsted (udg.): Indenrigsminister Ove Rodes dagbøger 1914-18.
Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie No. 29, Århus 1972. 229 s. ill.
Kr. 52,50 (43,35).

Prof. Kaarsted har ved udsendelsen af Ove Rodes dagbøger 1914-18 føjet et supplement til sin Rode-biografi, hvoraf to bind foreløbig er udsendt: Ove Rode — en politiker bliver til (1963) og Ove Rode som partipolitiker (1971), der tilsammen dækker perioden 1867-1913. Dagbøgerne må formodes at finde anvendelse i det bebudede sidste bind for tiden 1913-33.

Rodes dagbøger, der indgår som nr. 29 i skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, fremtræder i denne series sædvanlige luksuøse udstyr, der uvægerligt får én til at tænke på, om en omlægning til en mere nøgtern produktionsform ikke kunne bidrage til finansieringen af nok så påkrævede arbejder inden for væsentlige emner i nyere dansk historie.

Ifølge udgiveren ligger dagbogsoptegnelsernes værdi i, »at de viser sider af et regeringskollektivs arbejdsform og ved de faktiske oplysninger, der gives om en række sagforhold, som f. eks. det islandske problem, grundlovsforhandlingerne, partiernes indbyrdes forhold, den udenrigspolitiske situation og det sønderjyske spørgsmål ... samt ... forsynings- og rationeringspolitikken.« Hertil kommer, at der »optræder et stort antal personer, af hvilke nogle karakteriseres — især Kong Christian X og Venstres leder J. C. Christensen, ministeriets to farligste og mest uberegnelige modstandere.« Læs militær, højfinans samt storbønderne.

Rodes dagbøger er — især i sammenligning med P. Munchs — kortfattede og ifølge den gengivne faksimile og indledningen svært læselige i original. Tydningen synes dog med undtagelse af året 1918 at være foretaget af Rodes efterkommere, og da personregister og korrekturlæsning er foretaget af den obligatoriske student, er det egentlig vanskeligt at få et overblik over, hvori Kaarsteds udgiverindsats består, idet udgivelsen fremstår så godt som ukommenteret. Da dagbogen yderligere adskillige steder er stærkt lapidarisk, kræver den for at give noget som helst udbytte et indgående kendskab til Danmark under den første verdenskrig. Læseren må, hvis han vil bruge Rodes dagbøger videnskabeligt, være henvist til den langt mere professionelt bearbejdede udgave af P. Munchs dagbøger, som i begrænset omfang vil kunne afhjælpe Rode-dagbøgernes mangler. At Statens Humanistiske Forskningsråd yder støtte til en publikation med et så mangelfuldt videnskabeligt apparat er ret forbløffende.

Da Rodes optegnelser hyppigt er så kortfattede, at forfatterens litterære talenter kun glimtvis træder frem, melder spørgsmålet sig, om publikationen overhovedet kan siges at være berettiget. Hertil er svaret ja, dels fordi man kan offentliggøre næsten hvad som helst fra denne så godt som ubearbejdede periode og alligevel fortælle noget væsentligt, og dels fordi ethvert supplement til Munchs dagbøger vil bidrage til at få Munchs version

af danmarkshistorien i krigsårene, som alle uhæmmet tapper af, sat i perspektiv. Sandheden er jo nemlig den, at ikke alene har Munchs dagbøger præget behandlingen af de forskellige sagsforhold, men de har også i udstrakt grad medvirket til at bestemme, hvilke sagsforhold der overhovedet skulle behandles. Udgivelsen af Rodes dagbøger vil forståeligt nok ikke forandre den situation, at perioden 1914-18 stadig grundlæggende er beskrevet af radikale; men Rodes mere kortfattede og alligevel mere levende og personlige notater supplerer P. Munch på mere end det rent saglige plan.

For arbejderbevægelsens historie rummer optegnelserne adskilligt materiale til belysning af Socialdemokratiets integration i det politiske system, der var et så fremherskende træk efter Staunings udnævnelse til kontrolminister i 1916. Et karakteristisk træk ved dansk arbejderbevægelse er jo netop, at denne integration ikke alene var et resultat af Socialdemokratiets tidligt manifesterede »mod til at besætte *enhver* position, som vi er stærke nok til at besætte» (Borghjerg), men også at det bestående system stort set var villigt til at optage Socialdemokratiet; et aspekt, der især virker iøjnefaldende sammenlignet med de socialdemokratiske massepartiers vilkår i det øvrige Europa. Dagbogen giver et indblik i det gensidige afhængighedsforhold mellem Socialdemokratiets ledelse og det talentfulde og snedige radikale ministerium, der udvikledes i krigens to sidste år. Rode udbryder i juni 1917: »Nej, vi kan ikke undvære socialdemokraternes aktive støtte og ansvar i ministeriet ved kommende vintervanskeligheder» (s. 185.). Der er ingen tvivl om, at især Staunings tidlige ministerielle samarbejde med det radikale ministerium afgørende prægede hans og partiledelsens opfattelse af samarbejdsmulighederne med de radikale i almindelighed; og at hans langvarige dybe respekt for især den udenrigspolitiske ekspertise, han mente at finde hos folk som Scavenius og Munch, blev af afgørende betydning hele mellemkrigstiden igennem.

Væsentligt nyt stof til forståelse af Socialdemokratiets stillingtagen til aktuelle dagspolitiske spørgsmål bringer Rodes optegnelser ikke. Oppositionens forsøg på at vælte Stauning og regeringen, på grundlag af Staunings deltagelse i Stockholm-konferencen i 1917, er skitseret, og ligesom hos Munch får man en antydning af, at de allierede ambassader stod bag en stor del af de voldsomme pressekampagner, som Stauning og Borghjerg var udsat for. I denne sammenhæng er nogle notitser om Arbejdernes Fællesorganisations formand Karl Kiefer oplysende. Kiefer blev i 1917 gennem partiets forbindelser med den nu godt belyste russisk-tyske revolutionære mængemillionær Alexander Helphand-Parvus, direktør for Arbejdernes Brændselsforretning, som i 1917 med millionfortjeneste importerede tyske kul og dermed fratog englænderne deres vigtigste diplomatiske pressionsmiddel over for Danmark. Kiefers status som halvofficiel dansk statsembudsmand og hans nære forhold til gesandten i

Berlin, Moltke, belyses af en dagbogsnotits d. 23. 1. 1918 (s. 212). Rodes »fastlandskuludvalg« var reelt identisk med »Arbejderkule«s ledelse.

Ligesom hos Munch anes det hos Rode, at det radikale ministerium synes svært godt om den »fornuftige« Stauning, medens Borgbjerg, hvem det radikale kollektiv imponerede langt mindre, ikke var så forudsigelig og manipulerbar som Stauning, der faldt til føje, bare Scavenius antydede muligheden for udenrigspolitiske komplikationer. Kaarsted har i »Påskekrisen« arvet Munchs, og vel nok også Rodes, syn på den irriterende Borgbjerg — med en komplet misforstået Borgbjerg-opfattelse til følge. Han har fremstillet Borgbjerg som en politiker, der »i en så højspændt situation (påskekrisen) var prædestineret til en overilet aktion«. En Borgbjerg-konception, der synes lånt fra »Svømmøllen«, og som er irrelevant for bedømmelsen af den person, der sammen med P. Knudsen skabte og prægede det masseparti, som Stauning, hvis kvaliteter var af en ganske anden art, overtog og i næsten uændret skikkelse administrerede frem til besættelsen. En analyse af Staunings villighed og evne til at falde ind i et radikalt fodslag, som stammer fra disse år, turde være en af de mere iøjnefaldende opgaver inden for studiet af dansk arbejderbevægelse.

Rodes dagbøger er således et fragment til forståelsen af en afgørende periode i Socialdemokratiets historie, som foreløbig i mangel af bedre kilder må kunne finde en vis anvendelse, hvis brugeren i øvrigt er i stand til at kompensere for denne hastværksudgivelses store mangler.

Den på s. 80 og i registeret s. 226 nævnte tyske ambassadør i Sveriges navn er Reichenau, ikke Reichmann.

Hans Flugel

Martin Andersen Nexø: Breve I-III.

Breve fra Martin Andersen Nexø.

Bd. I 1890-1921 (1969), 58 kr. (391 s.)

Bd. II 1922-1936 (1971), 69 kr. (501 s.)

Bd. III 1937-1954 (1972), 69 kr. (488 s.)

I udvalg og med kommentar af Børge Houmann.

Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab på forlaget Gyldendal, København. (Bindene kan ikke købes enkeltvis.)

Børge Houmann: Nu — eller aldrig.

Et manuskript og nogle breve, der belyser Martin Andersen Nexø's revolutionære virke i 1919.

Forlaget Sirius, Århus 1969. 60 s. Kr. 34,50.

Børge Houmanns efterhånden mangeårige indgående og frugtbare beskæftigelse med Martin Andersen Nexø og hans litterære og politiske publikationer er nu foreløbig kulmineret — en biografi kan ventes snarest — i udgivelsen af Andersen Nexø's breve i 3 bind.

Man finder i disse breve først og fremmest et meget vigtigt materiale til billedet og forståelsen af en af den internationale arbejderbevægelses største forfattere.

Værket er i flere henseender meget imponerende. Det strækker sig tidsmæssigt fra slutningen af forrige århundrede til ind i anden halvdel af det 20. Og det omhandler næsten alt af progressiv kulturel og politisk betydning. Udgivelsen er i sig selv værdifuld. Om selve udgivelsesarbejdet kan det uden forbehold understreges, at Børge Houmann har ydet en enestående fin indsats i sine noter og forbindende kommentarer til teksterne. Det ligger langt over, hvad man er vant til at se professionelle udgivere præstere.

Brevene indgår dels i Andersen Nexø's hjemlige, dels i hans internationale korrespondance. De kan grupperes i 5 kategorier: 1. Breve til familie med personligt indhold. 2. Breve til venner og forfatterkolleger med litterært indhold. 3. Forretningsbreve. 4. Takkebreve. 5. Breve med direkte politisk indhold. — Det er naturligvis den sidste kategori, der har interesse i denne sammenhæng.

At give sig i kast med hele brevperioden ville være halsløs gerning her; jævnlige politiske kommentarer forekommer gennem hele tidsrummet, de er især tankevækkende i mellemkrigstids-bindet (bd. II). Man får også et godt indblik i Andersen Nexø's dybe engagement i det internationale socialistiske arbejde. Endvidere findes der i korrespondancen breve til flg. udenlandske socialistiske personligheder: Bertolt Brecht, Willi Bredel, Julius Deutsch, Hermann Duncker, Maxim Gorkij, Otto Grotewohl, Georg Lukács, Heinrich Mann, Erwin Piscator, Mathias Rakosi, osv.

Speciel interesse knytter der sig til brevene fra årene omkring slutningen af første verdenskrig til omkring midten af 20'erne, dvs. til partidannelserne til venstre for Socialdemokratiet og især til oprettelsen af DKP og dets første år. Andersen Nexø stod centralt placeret. Som hovedbestyrelsesmedlem af det i april 1918 dannede Socialistisk Arbejderparti befandt han sig midt i den brydningsproces, under hvilken DKP efterhånden tog form.

Desværre er brevene med direkte politisk indhold som helhed — brevskriveren taget i betragtning — forholdsvis få. Det gælder også i brydningsårene efter verdenskrigen. Ifølge udgiveren skyldes det bl. a., at Andersen Nexø jo direkte skrev politiske artikler i Social-Demokraten, Arbejderbladet, Land og Folk osv. Og man kunne tilføje: han plejede at skrive, hvad han mente. Gentagelser i private breve synes altså at have forekommet Andersen Nexø overflødige. (Der må generelt henvises til den 3-bindsudgave af hans taler og artikler, som Børge Houmann udgav på forlaget Tiden, 1954-55.)

Hertil kommer, at breve til f. eks. syndikalisten Christian Christensen slet ikke er bevaret; han rev af princip alle breve i stykker, når han havde læst dem. Hvad medstifteren af Socialistisk Arbejderparti, Aage Jørgensen, har efterladt sig af papirer, er ikke stort. Og til den egentlige hovedperson, Marie Nielsen, initiativtageren til dannelsen af Socialistisk Arbejderparti, findes kun 13 breve; det første er endda fra så sent som i 1922. De er ikke overvældende oplysende. Bortset fra enkelte breve, f. eks. til Eugène Olausen (16. 8. 20, redaktør af det norske soc. dem. ungdomsforbunds blad, Klassekampen) med en analyse af de revolutionære partiers situation i 1920, må materialet siges at være sparsomt.

Imidlertid er der under udgivelsen fremkommet yderligere 43 breve fra Andersen Nexø til Marie Nielsen. Disse breve stammer netop fra omkring Socialistisk Arbejderpartis dannelse i 1918, men de er *ikke* medtaget i udgaven af kronologiske hensyn, idet de først dukkede op efter første binds udsendelse.

Dette nye materiale skulle ligge til grund for fremstillingen i den lille publikation, Børge Houmann udsendte under redaktionsarbejdet med brevudgaven, »Nu — eller aldrig«. Et manuskript og nogle breve, der belyser Martin Andersen Nexøs revolutionære virke i 1919. Heri suppleres det allerede foreliggende materiale i brevudgaven og Børge Houmanns egen fremstilling i artiklen »Da Martin Andersen Nexø sprang af til venstre« (Tiden nr. 6, 1969). Det gøres dels med et manuskript, »Underklassens Idealer set på Baggrund af den russiske Revolution«, holdt som politisk tale for Socialistisk Arbejderparti i februar-marts 1919, dels med den første kendte brevveksling mellem Marie Nielsen og Andersen Nexø. Efter denne mundsmag skærpes appetitten; man er nysgerrig efter at se *alle* de 43 breve til Marie Nielsen og ikke mindst hendes svar. Hele korrespondancen bør udgives snarest. For det første fordi der i forvejen ikke foreligger meget materiale om DKP's tilblivelse, for det andet fordi det foreliggende materiale ikke er tilstrækkeligt oplysende.

Men hvad Børge Houmann allerede har fremdraget af materiale er naturligvis vigtigt. Og hvad der mangler af kildemateriale udfylder Børge Houmanns noter og kommentarer i rigt omfang. Navnlig er de sammenfatninger, der sætter brevene ind i den historiske situation, de er skrevet i, fremragende. Børge Houmanns tekst er ofte mere oplysende end Andersen Nexøs. Der står mere til belysning af venstregrupperingerne efter første verdenskrig (Socialistisk Arbejderparti, Danmarks venstresocialistiske Parti, Fagoppositionens Sammenslutning og Den kommunistiske Føderation) i udgavens noter end i noget andet værk, jeg kender. Egentlig burde Houmann sammenskrive disse noter og udgive dem for sig i samlet fremstilling. De gør i hvert fald sammen med kildematerialet værket uomgængeligt i forbindelse med studiet af den danske arbejderbevægelses

historie på dette tidspunkt — også i bredere sammenhæng end den her omtalte.

Brevsamlingen giver også en del af Andersen Nexø's egne kommentarer til hans skønlitterære produktion. I betragtning af brevenes dokumentation af sammenhængen i hans personlighed og politiske udvikling er det til spørgsmålet om hans ideologiske fundering forbavsende at få at vide, at han af Marx kun havde læst Det kommunistiske Manifest. På den baggrund forekommer hans praktiske orienteringsevne, trods disse vanskeligheder, imponerende. Selv skriver han om spørgsmålet i 1939:

»Kommunismen bygger paa det Kommunistiske Manifest, som ogsaa var Grundlaget for I. Internationale. Teoretisk er Kommunismen ikke andet end Socialismen ført tilbage til den oprindelige kurs, en rettelse af Kompasset, saa Afvigelserne falder bort.

Men praktisk ligger Sagen jo anderledes. Der maa man regne med Socialdemokratismen, som ikke beror paa Misforstaaelser, men er en selvstændig Skabning, en Krydsning mellem saa uensartede Fænomener som Kapitalismen og Proletariatets Livsanskuelse, et Monstrum altsaa, udviklingsmæssigt set en Perversitet.« (Brev nr. 578, bd. III)

Bd. III indeholder personregister, emneregister, værkregister og register over brevmodtagere. Værket er altså let at finde rundt i; det bør konsulteres ofte, da det er særdeles oplysende og anvendeligt i adskillige sammenhænge.

Carl Erik Bay

Verner Bruhn: Esbjerg — by og borger.

Dagligliv ved århundredskiftet og i trediverne. Udgivet af Esbjerg og Omegns Sparekasse. I kommission hos Engers Hansens Boghandel. Esbjerg 1972. 227 s. ill. Pris ikke opgivet.

De fleste pengeinstitutters jubilæumsskrifter har af forståelige grunde en kapitalapologetisk karakter — kapitalen bliver fremstillet som samfundsudviklingens velgørende drivkraft. Verner Bruhns bog er i denne sammenhæng en undtagelse, idet han forsøger at beskrive udviklingen i Esbjerg som resultat af menneskegruppers virke.

For forståelsen af den esbjergensiske arbejderklasses historiske udvikling er det første hovedafsnit omkring århundredskiftet af begrænset værdi. Dog er der nogle interessante oplysninger om reallønnens størrelse i perioden. Bogens centrale afsnit er derimod skildringen af forholdene i trediverne, hvor arbejderklassens økonomiske, politiske og hele samfundsmæssige stilling behandles langt mere udførligt.

Den væsentligste begivenhed for den esbjergensiske arbejderklasse i trediverne var utvivlsomt den store havnestrejke i 1934. En strejke, der førte til mobilisering af den samlede arbejderklasse i byen, og som førte til voldsomme kampe med politiet og endelig til en generalstrejke.

Baggrunden var den i begyndelsen af 1934 vedtagne lov om mægling i arbejdsstridigheder, hvorefter forligsmanden kunne sammenkæde forskellige fag, således at genstridige fag kunne bringes i pulje med mindre klassebevidste grupper. Herved skulle det være muligt at øge sandsynligheden for vedtagelse af fremsatte mæglingsforslag.

Ved afstemningen om mæglingsforslaget i foråret 1934 var det lykkedes at få truet/manipuleret et flertal af ja-stemmer igennem inden for de sammenkædede grupper. Men hos bl. a. sømænd og søfyrbødere var der et flertal af nej-stemmer. Søfolkene gik i strejke og blev idømt bøder ved den faste voldgiftsret.

I Esbjerg, der dengang som i dag var af strategisk betydning i den samlede klassekamp på grund af landbrugseksportens betydning, besluttede arbejderne allerede før søfolkene gik i strejke at støtte de strejkende. Der forelå altså klart en situation, hvor arbejderklassen i Esbjerg stod samlet over for staten med den socialdemokratiske regering, men også stod over for classesamarbejdsfolkene i Socialdemokratiet og i De samvirkende Fagforbund. I partiideologernes fremstillinger af begivenhederne fremføres normalt yderst enkle konspirationsforklaringer. I den socialdemokratiske version forklares udviklingen med en kombination af uheldig adfærd fra politiets side forbundet med kommunistisk aktivitet (Se Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen: *En bygning vi rejser*, bind II, pp. 236–38). Ib Nørlunds forklaring i *DKP-bogen* (*Det knager i samfundets fuger og bånd*, 2. oplag, p. 149) er nærmest en kombination af politi plus socialdemokratisk forræderi.

Verner Bruhns fremstilling af begivenhederne (pp.201–11) samt fremstillingen af forholdene i arbejderbevægelsen (pp. 153–59) viser, at den socialdemokratiske skildring af forholdene er ukorrekt og problematisk. Således hævdes, at det ikke lykkedes at formå havnearbejderne til at gå ind i en sympatiaktion for søfolkene (*En bygning vi rejser*, bind II, p. 237). I Esbjerg lykkedes dette i hvert fald (Verner Bruhn, p. 203). Ligeledes forekommer den socialdemokratiske konspirationsteori at være problematisk. Der gives ikke en forklaring på, hvorledes en svag afdeling af DKP og Revolutionær Fagopposition kunne fordreje hovederne på en hel bys arbejdere. Og hvorledes skal en sådan forklaring kunne begrunde, at selv lokale socialdemokratiske ledere kunne gå med på udsendelse af en resolution fra den lokale fællesorganisation, hvori det bl. a. hed: »24 timers generalstrejke som protest mod politiets terror. Leve arbejderklassens enhedsfront. Leve socialismen« (p. 207)?

Bruhn har med sin skildring af forløbet fra dag til dag i langt højere grad end partiideologerne formået at indfange den harme og solidaritetsdrivkraft blandt de esbjergensiske arbejdere, som var den umiddelbare drivkraft i kampen mod politi og classesamarbejdsfolkene. Generalstrejken, hvorunder

også den lokale socialdemokratiske avis blev lammet, viste således en betydelig evne til at skelne mellem venner og fjender.

En svaghed ved Bruhns bog er, at den meget velskrevne og levende fremstilling ikke er forbundet med en forståelse af kapitalismen som samfundssystem. Der mangler således en klar forståelse af, at de økonomiske forhold under verdenskrisen *måtte* tvinge kapitalistklassen og dens stat plus klassesarbejdsfolkene til at tvinge udbytningen og undertrykkelsen op på et højere niveau. Og at arbejderklassen lige så nødvendigt *måtte* bekæmpe denne skærpede udbytning og undertrykkelse. Verner Bruhn ser nok, at der eksisterer klasser, og at der foregår en klassekamp, men relationerne mellem den økonomiske og politiske udvikling på den ene side og klassekampens intensitet og karakter på den anden er ikke beskrevet i bogen.

Et enkelt problem, som Bruhn antyder, men ikke undersøger, er den enhedsfronttaktik, DKP benyttede under begivenhederne. Det ville være af væsentlig betydning, om der ville blive foretaget en nøjere undersøgelse af baggrunden for, at SD i Esbjerg åbenbart blev nødt til at følge DKP's opfordringer til dannelse af en enhedsfront i arbejderklassen. At det var nødtvungent ses af de stærke opgør mellem de to arbejderpartier i tiden efter strejkens afslutning. Verner Bruhn har kun antydnet noget af denne baggrund, som ikke er uden aktuel interesse i betragtning af arbejderbevægelsens politiske opsplitelse.

Jørgen Lindgaard Pedersen

Gunter Hirt: Soziale Probleme und Sozialismus in Ditmarschen in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.

Dithmarschen, Heft 4, 1971. DM 2,50

Dette velskrevne og veldisponerede arbejde om arbejderbevægelsen i Ditmarsken er i sin oprindelse en tysk specialeopgave (Staatsexamensarbeit) fra 1969 og kan betegnes som en i flere henseender mønsterværdigt gennemført lokalhistorisk undersøgelse. Danske læsere vil den desuden kunne interessere og inspirere, fordi den analyserer den socialistiske arbejderbevægelses betingelser og fremvækst i et landbrugsområde — der er jo kun skrevet lidt om dansk arbejderbevægelse under netop denne synsvinkel.

En stor del af afhandlingen analyserer Ditmarskens erhvervsstruktur og de deraf resulterende sociale tilstande konkluderende i, at der helt klart forelå en klassesituation i Ditmarsken i slutningen af 1860'erne. Det større landbrug var det dominerende erhverv, og der fandtes et omfattende landarbejderproletariat, hvis kår stadig forværredes bl. a. med en omfattende arbejdsløshed som resultat. Desuden fandtes dog enkelte større fabrikker i

Ditmarsken, nemlig en cementfabrik og to sukkerfabrikker, der især beskæftigede polske og russiske fremmedarbejdere, hvis elendige kår demonstrerede følgerne af den kapitalistiske udbytning for landarbejderne. Men der fandtes også virksomheder, der bl. a. ved børns arbejde forarbejdede træ og tobak, og også i Ditmarsken kom netop cigararbejderne til at spille en central rolle i den fremvoksende arbejderbevægelse. De få industrielt prægede virksomheder var således ikke uvæsentlige for arbejderbevægelsens lokale udvikling.

Kildematerialet til bevægelsens udvikling er i første række indberetninger fra landråderne (nærmest lig med amtmænd) til provinsialregeringen i Slesvig. Bevægelsen opfattedes nemlig som samfunds fjendtlig og registreredes omhyggeligt af øvrigheden i hele Tyskland. Dette kildemateriale, som vist ikke kendes i tilsvarende omfang i Danmark, opvejer i en vis udstrækning savnet af partiinternt materiale, som af forskellige grunde ikke er for hånden. Desuden har forfatteren været så heldig, at der eksisterer nogle væsentlige erindringer fra en politisk engageret landarbejder, der i høj grad bidrager med atmosfæreskabende detaljer og vurderinger. Erindringsstof af værdi er jo sjældent, når det gælder arbejderbevægelsens første tid. Derimod er det nok overraskende, at avisstoffet trods alt har vist sig at være så værdiløst, som det her er tilfældet. Forfatteren tilskriver det et udstrakt borgerligt pressemonopol.

Organiseringen af arbejderne i Ditmarsken var som så mange andre steder begyndt med grundlæggelse af arbejderforeninger, ledet af byernes liberale borgerskab. Den egentlige socialisme kom til landsdelen med oprettelsen af en lokalafdeling af det af Lassalle grundlagte ADAV (Allgemeiner Deutscher Arbeiter Verein) i 1869. I løbet af 1870'erne grundlagdes en række socialdemokratiske foreninger under en livlig agitation, der udgik fra Altona. Bevægelsen i Ditmarsken fik en for sin tid usædvanlig stærk tilslutning. I 1877 opnåede en socialdemokrat således det højeste stemmetal i Ditmarsken, nemlig 34,5% af stemmerne. Hermed havde udviklingen nået et foreløbigt højdepunkt. I 1878 kom Socialistloven, der forbød de socialistiske foreninger og dermed lammede aktiviteten næsten totalt i hele Tyskland til sin ophævelse i 1890. Først 1903 nåede bevægelsen i Ditmarsken igen et tilsvarende niveau; men nu var den stærke tilslutning ikke mere noget usædvanligt i forhold til resten af landet.

Socialismens stærke vækst i 1870'erne skildres ikke isoleret, men på baggrund af den almindelige politiske udvikling i Ditmarsken. Bondestanden støttede i vid udstrækning den borgerlige liberale bevægelse som en reaktion mod indlemmelsen i Preussen og den heraf følgende ophævelse af landsdelens lokale autonomi. Der herskede således i politisk henseende i almindelighed et liberalt, antiautoritært klima i Ditmarsken, uden at man dog kan sige noget helt præcist om konsekvenserne heraf for socialdemokratiets udvikling.

Afhandlingens resultater bør i øvrigt ikke refereres eller diskuteres detaljeret her. Her skal blot fremhæves den principielle interesse, den har, for alle, der forsker i arbejderbevægelsens udvikling i regionalt afgrænsede områder. Særlig prisværdig er forfatterens evne til at inddrage alle emnets forudsætninger og aspekter: den socioøkonomiske baggrund, den politiske udvikling i videste forstand før og efter bevægelsens gennembrud, den socialistiske agitation og organisation, og den ideologiske udvikling. Endelig må det bemærkes, at det er blevet en meget konsekvent og læseværdig fremstilling.

Til slut kan man udtrykke det ønske, at der snart må foreligge arbejder af lignende karakter og kvalitet om dansk arbejderbevægelse. For kun gennem talrige regionale undersøgelser kan man få et pålideligt indtryk af bevægelsens betingelser, udvikling, omfang og karakter både i faglig og politisk henseende. Måtte den stigende interesse for arbejderbevægelsens historie ikke alene koncentrere sig om frit svævende ideologikritiske undersøgelser, isoleret fra de grundlæggende forudsætninger i den historiske udvikling og de faktisk herskende forhold i arbejderklassen.

Dorrit Andersen

Gerd Callesen: Die Schleswig-Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924. Ein Beitrag zum sozialdemokratischen Internationalismus.

Heft 21 der Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nord-schleswig, Apenrade 1970. 200 s. Kr. 39,60.

Forfatteren siger i sit forord: »Der er udkommet talrige arbejder om den tyske arbejderbevægelses historie; derimod er den internationale arbejderbevægelses historie næsten ikke blevet behandlet« (s. 7). Denne konstatering er ikke helt rigtig, eftersom der er udgivet et betydeligt antal arbejder af sovjetiske historikere både om den russiske, men også om den internationale arbejderbevægelses historie. Det tyder på, at Callesen, der er en udmærket kender af de tyske og skandinaviske arbejder og kilder, ikke kender disse, han har i hvert fald ikke benyttet de sovjetiske offentliggørelser og heller ikke Lenins arbejder dér, hvor disse står i umiddelbar sammenhæng med hans emne, således som f. eks. ved vurderingen af Stockholm-konferencen, men fremfor alt ved den principielle bedømmelse af den omhandlede historiske epoke. Fra et marxistisk synspunkt synes dette at føre til fejlagtige interpretationer, som der kommer tilbage til senere.

For at sige det med det samme: også det foreliggende arbejde af Callesen er et betydeligt bidrag til udforskningen af forbindelserne mellem det tyske og danske socialdemokrati. Forfatteren har med megen flid og stor videnskabelig omhyggelighed udforsket og skrevet om et i det store og hele

ukendt område af arbejderbevægelsen, især ved udnyttelsen af arkivmaterialet. I bedømmelsen af den historiske epoke og de internationale begivenheders klassekarakter, som ikke bare Slesvig-spørgsmålet, men også forbindelserne mellem begge partier indgår i, giver Callesen ofte udtryk for et traditionelt socialdemokratisk standpunkt. Samtidig er forfatteren samtidig en af dem, der er »kritisk fra venstre« (kritischer Linker), som ud fra den proletariske internationalismes standpunkt meget vel ser den II. Internationales ledende folks overgang til »fædrelandsforsvar« og »borgfredspolitik«.

Det bør særlig fremhæves, at forfatteren med sikker historisk bedømmelse og talrige fakta på en overbevisende måde er i stand til at vise, at de to socialdemokratiske partier, selv om de havde udviklet sig fra »klassepartier« til »småborgerlige arbejderpartier«, i Slesvig-spørgsmålet principielt er gået ud fra socialdemokratisk politiks gamle tradition, med »selvbestemmelsesret« som uomgængeligt punkt ved løsningen af internationale spørgsmål (s. 135). Forfatteren beviser, at det tyske og danske socialdemokrati i grænsespørgsmålet fra 1912-1924, som var det neuralgiske punkt i de daværende tysk-danske forbindelser, havde et standpunkt, som principielt var forskelligt fra de borgerlige partiers mundhuggeri og de herskende klassers nationale og imperialistiske politik.

Det foreliggende arbejdes svage punkter kommer efter min mening af, at Callesen ikke i tilstrækkelig grad har erkendt, at det nationale spørgsmåls klassekarakter i de forskellige historiske epoker er historisk betinget. Derfor har forfatteren heller ikke tydeligt nok fremstillet den principielle forskel på det nationale spørgsmåls klassekarakter i det på den ene side imperialistiske Tyskland og på den anden side lille kapitalistiske land Danmark.

Lenin har allerede i sin teoretiske diskussion med Rosa Luxemburg angående hendes opfattelser i det nationale spørgsmål peget på, at det er et absolut krav, at man ved marxistiske undersøgelser af dette spørgsmål går ud fra den nævnte sammenhæng. Når forfatteren bringer den tyske »germaniserings« såkaldte »Köllerpolitik« i sammenhæng med en ny nationalisme, »som var et fænomen, som var fælles for hele Europa — i Tyskland ganske vist betinget af, at borgerskabet havde udviklet sig anderledes« (s. 12) — så viser det både en forkert indordning i epokens bestemte historiske ramme og også en utilstrækkelig hensyntagen til de forskellige faktorer, som gør det ene land forskelligt fra det andet i den samme historiske periode. Ud fra et marxistisk synspunkt kan man skelne mellem to grundlæggende, forskellige perioder af kapitalismen i det nationale spørgsmål. Først den periode, hvor det borgerlig-demokratiske samfund og den borgerlig-demokratiske stat udvikler sig. I denne periode var de nationale bevægelser massebevægelser, hvor alle klasser i befolkningen var indbefattet, og i virkeligheden var disse bevægelser dengang også et »al-europæisk fænomen«. Omkring århundredskiftet, på det tidspunkt, da »Köl-

lerpolitikken« praktiseredes, har vi med en epoke at gøre, hvor de kapitalistiske stater er helt udviklede, med en stærkt udpræget antagonisme mellem proletariat og bourgeoisie. Kapitalismen var i europæisk og international målestok gået ind i den nye imperialistiske epoke. Ved en række historiske omstændigheder havde den tyske imperialismen fået et særligt præg med en bestemt aggressivitet. Den administrative germaniserings »Köllerpolitik« var netop et udtryk for den tyske monopolkapitals generelle aggressive ekspansionspolitik, som også den junkerlig-borgerlige udbytningsblok og den prøjsisk-tyske militarisme førte. Callesen har ikke utvetydigt set karakteren af den tyske Slesvig-politik som imperialistisk politik fra en europæisk stormagts side. Derfor har han også vanskeligheder ved klart at redegøre for væsensforskellene i Tysklands og Danmarks nationalistiske politik. Selv om den danske regering et eller andet sted har ført en snæversynet nationalitetspolitik, enten i Nordslesvig eller på Færøerne, så var dette ganske vist udtryk for en lille kapitalistisk stats bornerte borgerlige nationalisme, men en stat, som på ingen måde havde muligheder for at realisere denne nationalisme gennem aggression. I den imperialistiske epoke kan man på ingen måde ligestille en imperialistisk stormagts nationalisme med et lille lands borgerlige nationalisme. For at undgå misforståelser: Jeg vil på ingen måde hævde, sådan som danske borgerlige kritikere gør det med urette, at Callesen har ligestillet den prøjsisk-tyske »Köllerpolitik« med den danske Slesvigpolitik, men hvis forfatteren havde forstået den principielle forskel mellem den tyske politiks imperialistiske karakter og den borgerlige danske nationalisme bedre, så havde han sandsynligvis ikke behøvet at få bebrejdelser i den retning.

Callesen konstaterer, at fredskonferencen i Stockholm gik i stykker på grund af den modsigelse, at de socialdemokratiske partiledelser i borgfredspolitikken »underordnede sig deres eget lands dominerende gruppers politik med krig som mål og ikke samtidig kunne handle som revolutionære socialistiske partier« (s. 59). Jeg er også af den mening; men et andet sted siger forfatteren: »Det var netop Stockholm-konferencens formål at forberede regeringernes fredsslutning og at øve pres på en sådan måde, at der ikke blev sluttet en voldsfred for netop at gøre fortsat »imperialistisk« politik umulig« (s. 61). Her har jeg dog en anden mening. Oprigtige anstrengelser fra nogle socialdemokratiske ledes side for at sætte en stopper for den første verdenskrigs frygtelige folkemord gennem konferencer og fredskampagner skal ikke bestrides. Men det vigtigste motiv for initiativtagerne ved Stockholm-konferencen var frygt for, at de implicerede imperialistiske magters krigstrætte masser skulle vælge revolutionen som den eneste konsekvente udvej af den imperialistiske krig. Når man ser bort fra subjektive fromme ønsker, så tjente Stockholm-konferencens bestræbelser og lignende forsøg objektivt en tilsløring af classesammenhængen og tilstræbte en forsoningsfred mellem de imperialistiske magter. I denne forstand karakteriserede Lenin Stockholm-

konferencen som et eneste stort bedrageri, og af samme grund nægtede den tyske arbejderbevægelses revolutionære kræfter omkring Karl Liebknecht at deltage i konferencen. På alle møderne mellem de reformistiske socialdemokratiske ledere drejede det sig i slutfasen af første verdenskrig og i den umiddelbare efterkrigstid altid om at prøve at opnå en forsoningsfred for ikke at true den kapitalistiske samfundsordens beståen og at imødegå den truende fare, som den proletariske revolution var. I anden linje var de socialdemokratiske ledere bestræbt på mest muligt at repræsentere de herskende klasser ved forhandlingerne. Denne konstatering angår Callesens arbejde, eftersom de socialdemokratiske ledes principielle holdning til imperialismen og den proletariske revolution har spillet en ikke ubetydelig rolle, når de i Slesvig-spørgsmålet — noget der kun lå i periferien af de vigtigste begivenheder — var parat til en løsning på traditionel internationalistisk vis.

Et sted i sit arbejde skriver Callesen, »hvordan den socialdemokratiske presse under hele krigen stræbte efter at have en streng neutral holdning, som almindeligvis blev betegnet som tyskvenlig« (s. 55). Jeg tvivler på, at den danske socialdemokratiske presse var strengt neutral over for de krigsførende magter. Callesen er åbenbart heller ikke selv helt tilfreds med denne absolutte konstatering. Hvorfor har han ellers gjort den ejendommelige bemærkning »som almindeligvis blev betegnet som tyskvenlig« og tilføjer det ligeledes mærkelige argument, at den socialdemokratiske presse følte sig forpligtet til at skrive »tyskvenligt« for at danne modvægt mod den borgerlige presses entente-venlige holdning. I en fodnote bemærker han, at det var lige omvendt i Sverige.

Forfatteren ville være kommet den historiske sandhed i spørgsmålet om den danske socialdemokratiske presses holdning meget nærmere, hvis han i sin egen formulering vedrørende det danske socialdemokratis målsætning, »opretholdelsen af den danske neutralitet gennem et godt forhold til den tyske statsmagt« (s. 55), havde fundet forklaringen på den delvise »tyskvenlige holdning«. Svenskeren Brantings større sympati for ententemagterne ligesom også Staunings mere »tyskvenlige« holdning er netop ikke kun et resultat af de fælles anstrengelser for at sikre landenes neutralitet, men også den manglende erkendelse, at to imperialistiske blokke, som var lige røveriske, kæmpede om en ny opdeling af verden i første verdenskrig. Staunings mere »tyskvenlige« holdning skal ikke blot ses på baggrund af hans ønske om opretholdelse af neutraliteten og de traditionelt venskabelige forbindelser til den tyske arbejderbevægelse; her spiller det dog vel en væsentlig rolle, at Stauning, til en vis grad i det mindste, accepterede det tyske socialdemokratis identificering med den tyske »statsmagt« i første verdenskrig. Stauning så hverken det klasseforræderi, for at bruge et tydeligt udtryk, som den tyske socialdemokratiske ledelse havde begået i første verdenskrig, og han havde

heller ikke en klassemæssig indsigt i den tyske imperialismes særlige aggressive karakter.

Hvis Callesen havde undersøgt disse sammenhænge, havde det givet ham yderligere nye aspekter i motiveringen for det tyske og danske socialdemokratis holdning. Men måske ville det også have været muligt for Callesen med hans store kildemateriale ved en nærmere undersøgelse af Staunings »Tysklandsbillede« at komme ind på de dybe ideologiske årsager, som førte til, at de danske socialdemokratiske ledere til syvende og sidst fatalt accepterede Hitlers nyordning af Europa i anden verdenskrig. Jeg tillader mig endnu en bemærkning, selv om den kun står i tankemæssig sammenhæng med Callesens arbejde. Den hidtil undseelige beskrivelse af Staunings holdning i anden verdenskrig til den fascistiske »nyordning af Europa« som psykologisk aldersproblem og tilfældig afsporing, som socialdemokratiske historikere giver, tjener hverken den historiske sandhed eller arbejderbevægelsens interesser.

En funderet detailkritik af det specielle Slesvig-spørgsmål i begge partiers forhold føler jeg mig ikke kompetent til at foretage. Men der er al mulig grund til at være glad for Callesens arbejde, ikke blot fordi vi her får et udmærket historisk materiale, men også fordi det giver en impuls til at stimulere den nødvendige principielle meningsudveksling vedrørende arbejderbevægelsens historie.

Kurt Vieweg

Dorrit Andersen: Rådsbevægelsen i Nordslesvig 1918-20.

Sønderjyske Arbejder 1972, s. 147-85.

Denne afhandling er den første videnskabelige undersøgelse, der koncentrerer sig om en behandling af hele rådsbevægelsen i Nordslesvig, der jo foruden den almene sociale og politiske problematik har sit særpræg i den nationale konflikt mellem tysk og dansk.

Dorrit Andersen har sat sig som opgave at undersøge dels oprettelsen af rådene i de forskellige byer og egne af Sønderjylland inden genforeningen, dels deres organisatoriske og politiske karakter samt deres sociale funktion.

De nordslesvigske arbejder- og soldaterråds opståen fulgte umiddelbart i kølvandet på Kieler-opstanden d. 4. november 1918, ligesom det i øvrigt var tilfældet i store dele af Tyskland. Også rådernes udvikling holder sig til den tyske rådsbevægelses i almindelighed, bortset fra at det nationale spørgsmål i Nordslesvig yderligere bidrog til at svække rådernes indflydelse af grunde, der senere skal refereres til.

I begyndelsen eller midten af november 1918 opstod der arbejder- og soldaterråd i 10 sønderjyske byer med Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder som de største. Rene soldaterråd fandtes i 4 mindre byer og rene

arbejderråd i 3. Desuden opstod i landdistrikterne de såkaldte landarbejder- og bonderåd. Dorrit Andersen understreger, at denne fortegnelse sandsynligvis ikke engang er udtømmende, der fandtes således flere nordslesvigske arbejderråd, der aldrig blev godkendt af det af MSPD (flertalssocialdemokraterne) dominerede Volksrat i Kiel. Men alene disse tal vidner om, at rådsbevægelsen var alt andet end en kuriositet, således som der i dansk historieskrivning, specielt med henblik på Nordslesvig, har været tendens til at fremstille den, eksempelvis i værket »En bygning vi rejser«. Betydelige grupper var også i Nordslesvig aktive i en oprørsbevægelse, der ganske vist kun fik betydning på det politiske område i Tyskland, mens den med hensyn til sit oprindelige sociale mål endte i nederlag.

Dorrit Andersen har koncentreret analysen om de ovennævnte 4 største byer og konstaterer bl. a., at efter oprettelsen af soldaterrådene d. 6. og 7. november — de dannedes normalt før arbejderrådene — søgte disse om at blive anerkendt af det for Slesvig-Holsten centrale Kieler-råd og virkede i det hele taget i nær forbindelse med bevægelsens centrum i Kiel. Bortset fra revolutionens ydre manifestation: den røde fane, der symboliserede bevægelsens socialistiske karakter, var de væsentligste krav, at der skulle gennemføres en dybtgående demokratisering af hæren, at officererne ikke måtte bære skydevåben og i det hele skulle anerkende soldaterrådet som øverste myndighed.

Et par dage efter det lokale soldaterråds oprettelse fulgte som nævnt i reglen dannelsen af et arbejderråd, i de fleste tilfælde på initiativ af den lokale socialdemokratiske ledelse. De to organer valgte derefter et forretningsudvalg, der optrådte som arbejder- og soldaterrådets ledelse på stedet. Det var ifølge organisationsstatutten fra 18. december 1918 rådernes opgave at være bærere af den politiske magt, indtil organisationen af den tyske republik — der jo var proklameret af socialdemokraten Scheidemann d. 9. november — var sikret. I virkeligheden forholdt det sig anderledes. Dorrit Andersen skriver: »Men i realiteten var rådernes politiske magt beskåret stærkt. Dybtgående indgreb i administrationen ansås nemlig for udelukket i omvæltningsøjeblikket, da det udpinte Tysklands levnedsmiddelforsyning formodedes at være betinget af forvaltningens funktionsdygtighed. Hertil kom, at de nye magthavere var helt uforberedte på en tilbundsgående omvæltning og følgelig ikke havde planlagt administrative forholdsregler med henblik på en sådan situation. Derfor kunne de gamle embedsmænds administrative erfaring ikke undværes« (s. 160). Med andre ord: Det wilhelminske kejserriges embedsmænd fortsatte med at administrere, og den ordening med tilforordnede rådsrepræsentanter ved embedsværket, der indførtes, var uden konstruktiv karakter, da de tilforordnede kun kunne nedlægge foreløbigt veto over for administrationens bestemmelser, altså ikke selv få forslag gennemført. I praksis kom de tilforordnedes arbejde til at bestå i at godkende embedernes ind- og

udgående skrivelser med deres underskrift, kontrasignatur, og efterhånden syntes kontrasigneringen — der heller ikke medtoges i offentliggørelserne — »at indskrænke sig til socialpolitiske og ernæringspolitiske bekendtgørelser med særlig lokal interesse« (s. 162). Rådene i Nordslesvig i det mindste fik ikke politiske eller konstitutionelle beføjelser. Deres indsats »koncentreredes om forskellige praktiske opgaver, især i forbindelse med demobiliseringen af hæren og forsøgene på at effektivisere ernæringsvæsenets administration« (s. 179). Også arbejder- og bonderådene i landdistrikterne, der i modsætning til rådene i byerne var danskdominerede, blev kædet ind på ernæringsvæsenets område, idet deres opgave efter de centrale myndigheders opfattelse skulle være at organisere og fremme levnedsmiddeludskrivningerne i det af krigen udpinte land. På dette begrænsede område blev landdistrikternes råd imidlertid heller ikke, ifølge Dorrit Andersen, nogen succes.

Rådernes skæbne blev bestemt af den politiske udvikling i Tyskland som helhed, hvor SPD's ledelse som regeringsparti i det sammenbrudte rige søgte at hindre en revolutionær udvikling, ud over hvad der var opnået ved afskaffelsen af monarkiets halv-autokratiske statsform. I Nordslesvig var flertalssocialdemokraterne også i overvægt i arbejdderrådene.

De nordslesvigske arbejdderråd var en slags MSPD-organer, og som sådanne naturligvis præget af dettes ledelse og moderat-reformistiske kurs. På denne baggrund er det ikke så underligt, som Dorrit Andersen nærmest får det til at se ud, at »de mere radikale socialistiske partier USPD og KPD« på trods af, at de i løbet af sommeren 1919 samlede en del tilhængere i Nordslesvig, ikke »fik tilhængere blandt arbejdderrådernes medlemmer« (s. 158).

Dorrit Andersen konkluderer i sin slutning generelt:

»I Nordslesvig var de radikale strømninger ikke stærke i 1918-19, selv om den sociale uro var stigende. Regeringens politik, der tilstræbte en stadig indsnævring af rådernes beføjelser og indflydelse, stødte derfor ikke på nogen væsentlig modstand fra de nordslesvigske arbejdderråd, der helt beherskedes af flertalssocialdemokrater. Rådernes politiske indflydelse bevaredes ikke langt ind i 1919; men alligevel var rådene vedblivende politisk mistænkelige for alle borgerlige, tyske såvel som danske — frykten for rådene som potentielle bærere af en revolutionær udvikling var rodfæstet« (s. 179).

Med hensyn til arbejder- og soldaterrådernes forhold til det nationale spørgsmål i grænselandet yder Dorrit Andersen også en grundig gennemgang og værdifuld analyse. Blot kunne man ønske, at hun her havde sat det nationale spørgsmål ind i en større teoretisk sammenhæng, hvilket også ville have nødvendiggjort en vurdering af SPD's mangelfulde teoretiske fundament i dette spørgsmål. Som det var i 1918-19, i hvert fald hvad angår Nordslesvig, stod flertalssocialdemokraterne blot på det gamle liberalt-demokratiske krav om national selvbestemmelsesret, men uden forståelse for at dette også måtte have politisk-statslige konsekvenser, i dette tilfælde

Nordslesvigs tilbagevenden til Danmark, hvis befolkningen ønskede det. Eduard Adler, der praktisk ledede Volksrat i Kiel, og de fleste andre tyske socialdemokrater, der ytrede sig om problemet, deriblandt Noske, definerede den nationale selvbestemmelsesret som kulturelt autonomi for danskerne, dvs. danskerne skulle blive inden for den »nye«, demokratiske tyske stats politiske rammer. Også rådene, der var tyskdominerede, bortset fra arbejder- og bonderådene på landet, nærede denne opfattelse. Et temmelig grelt politisk udtryk fik denne tankegang i den såkaldte Haderslev-resolution fra 15. januar 1919. Den vedtoges på et råds-delegeretmøde, hvor rådene i Haderslev, Åbenrå, Sønderborg, Tønder og Flensborg var repræsenteret, og udtalte, at forsamlingen var imod afståelse af nordslesvigsk område, men at man dog ville bøje sig for selvbestemmelsesrettens princip. Imod afståelse talte dog, at tusinder af tyske i så fald ville blive udstødt af den frie tyske republik, og at alle befolkningslag ville lide stor økonomisk skade ved afståelsen. De danskes kulturelle krav kunne sagtens opfyldes i den nye tyske stat. Men »hvis en grænseregulering ikke kan undgås«, så skulle den ske på grundlag af en folkeafstemning. Afståelse burde dog kun finde sted, hvis der var 2/3 flertal herfor i afstemningsområdet. Kunne dette ikke gennemføres, så skulle grænsen trækkes ved kommunevis afstemning, således at der forblev lige store mindretal boende på begge sider af grænsen. En sådan forståelse af selvbestemmelsesrettens indhold måtte naturligvis — rent bortset fra at den var umarxistisk — skræmme de dansksindede bort fra rådene, og dette var da også hvad skete på trods af, at de materielle levevilkår forværredes stærkt i denne periode. I stedet bakkede man op om »Sønderjysk Arbejderforening«, der, som Dorrit Andersen skriver, »forenede den sociale protest med en national bekendelse til danskheden« (s. 180).

Dorrit Andersen slutter sin afhandling med sætningen: »Man kan derfor med en vis ret sige, at det nationale spørgsmål ydede sit bidrag til, at rådsbevægelsen i Nordslesvig fik så ringe betydning i det hele taget.« (sst.) — Her må der vist være tale om en mangelfuld formulering. Det var jo ikke det nationale spørgsmål som sådan, der hæmmede rådsbevægelsen, men den måde, hvorpå spørgsmålet blev grebet an. Andre steder i samme periode — i Østrig-Ungarn og Rusland — ser man jo, hvorledes en strategisk forståelse og håndtering af det nationale problem i *sammenhæng med det sociale* bliver til en mægtig løftestang for national frigørelse og politisk eller social revolution. Lad så være, at der under ingen omstændigheder kunne ske en social revolution i Nordslesvig eller i Danmark, de tyske flertalssocialdemokraters nationalitetskonception var dog uløseligt knyttet til deres almene socialt moderate linje. At de i Nordslesvig-spørgsmålet fulgte den kurs, Dorrit Andersen skitserer, er ingen tilfældighed, og det revolutionære mindretal af tyske socialister, der kunne have fremført andre synspunkter, var jo netop fra Berlineropstanden i 1919 og fremover under likvidation fra flertallets side.

Disse kritiske bemærkninger til Dorrit Andersens arbejde vejer dog ikke tungt ved en helhedsbedømmelse. Det er en hårdt tiltrængt undersøgelse af et hidtil forsømt historisk område, hun har leveret. Selv myten om Als' løsrivelse og overgang til selvstændig republik, med skræddersvenden Bruno Topff som statsleder, formår hun, på den korte plads, at sætte et så stort spørgsmålstejn ved, at den for fremtiden må kunne undgås i beskrivelser af perioden.

Claus Bryld

Janos Jemnitz: The Danger of War and the Second International (1911).

Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, No. 84.

Ed. F. Mucsi, Akadémiai Kiadó, Budapest 1972. 135 s.

Den II. Internationale manglende evne til at forhindre krigsudbruddet i 1914 kan betragtes som et af de væsentligste og mest kontroversielle problemområder inden for europæisk arbejderbevægelses historie. Begivenhederne i sommeren 1914 er inden for alle dele af den socialistiske opinion blevet betragtet som skelsættende, en periode hvor vandene skiltes, og den indtil da relativt monolitiske internationale arbejderbevægelse påbegyndte den fragmentering, der efter oktoberrevolutionen endeligt førte til den polarisering af arbejderbevægelsen i to bittert rivaliserende lejre, som har været mønstret indtil tiden efter anden verdenskrig.

Når den II. Internationale magtesløshed i tiden omkring krigsudbruddet er blevet betragtet som afgørende — også af samtiden — er årsagen til det manifeste sammenbrud af et til myte grænsende forestillingskompleks angående den internationalt organiserede arbejderklassens vilje og evne til at forhindre en storkrig mellem de indbyrdes konkurrerende kapitalistiske lande. Den II. Internationale — det vil sige i realiteten de store og stadigt voksende socialistpartier i Tyskland, Frankrig og England — havde fra Internationalens fødsel i 1889 prioriteret arbejderbevægelsens fredsbevarende aktivitet højt. Midlet, den universelle generalstrejke — massestrejken — var et problemområde, der år efter år sattes til debat, tydeligst på de store internationale socialistkongresser. Til forskel fra det andet gennemgående problemområde — revisionisme kontra ortodoks marxisme — kunne massestrejkedebatten ikke udelukkende afgøres på et abstrakt-ideologisk plan blandt partiintellektuelle, der muliggjorde det karakteristiske træk ved alle store partier, at retorikken forblev marxistisk, medens praksis blev stadig mere reformistisk — uden at denne modsætning syntes særlig iøjnefaldende for samtiden.

Til forskel herfra måtte enhver tale om en international strejkebevægelse konkretiseres i den forstand, at fagbevægelserne med deres mere pragmatiske grundholdning, i de enkelte lande måtte tage konkret stilling til,

hvorvidt de i en konfliktsituation ville unddrage de eksisterende systemer deres støtte ved en generalstrejke, og dermed i en krigssituation stille sig hinsides loven. Debatten om dette spørgsmål gav i årene op til krigen anledning til de sejeste og mest konfliktfyldte debatter, uden at det lykkedes at nå til en blot tilnærmelsesvis afklaring af problematikken. Den tyske fagforeningsleder Karl Legiens udtryk fra 1905 »Generalstreik ist Generalunsinn« var givet dækkende for fagforeningsledere i Vesteuropa, Danmark ikke undtaget, men troen på massestrejker som arbejderbevægelsens ultimative våben havde så dybe rødder i socialistisk mytologi, at en afklaring aldrig nåedes. Den planlagte kongres i Wien i 1914 skulle have givet en klar løsning, men den udenrigspolitiske spænding i sommeren 1914 forhindrede dens afholdelse, og da parti- og fagbevægelsens ledere kort efter skulle træffe beslutningen, om deres organisationers stilling til statsmagten, valgte de alle, under protest, ikke at bringe de med så stor møje opbyggede organisationer i direkte konfrontation med systemet og bevilgede alle parlamentarisk de nødvendige krigskreditter.

For den II. Internationales medlemsorganisationer blev nederlaget en traumatisk oplevelse, hvis virkninger kunne være blevet begrænset, hvis man i årene før krigen effektivt havde reduceret det fatale svælg mellem revolutionær retorik og evolutionær praksis. Blandt parti- og fagforeningshierarkernes øverste lag og blandt mange intellektuelle fandtes der utvivlsomt langt før krigen en udbredt skepsis angående mulighederne for koordinerede og effektive antikrigsaktioner i en mobiliseringssituation. De åbenlyse forskelle inden for Internationalen i organisationsgrad og ideologi var tydelig for alle, men generalstrejkeproblemet var så følsomt, at ingen vovede åben gravlægning af generalstrejkemyten. En af de væsentligste følger af denne forvirring, hvor man indadtil erkendte uanvendeligheden af massestrejken, men udadtil — over for menige medlemmer og regimerne — opretholdt muligheden for den, blev efter 1914 fremvæksten af en »forræderitese« som forklaring på Internationalens sammenbrud. Ifølge denne havde partilederne, især de tyske, ved deres bevilling af krigskreditterne og borgfredspolitikken solgt organisationerne til arvefjenden og var dermed blevet socialchauvinister, socialforræddere etc. Mest konsekvent blev denne tese udbygget af Lenin, der i sit eksil i Schweiz, ubesværet af ansvaret for et masseparti, rejste kravet om en revolutionær, sand internationalistisk Internationale. I Zimmerwaldbevægelsen fandt han og andre — ofte indbyrdes antagonistiske socialistiske grupper og personer — en organisatorisk basis, der dog intetsteds blev nogen egentlig trussel for de socialdemokratiske majoritetsledere. Bolsjevikkerne blev en mindre betydningsfuld venstrefløj inden for Zimmerwald, og først efter Oktoberrevolutionen begyndte opbygningen af en alternativ Internationale, der trods kommunistisk historieskrivnings påstand om det modsatte ikke kan siges at repræsentere Zimmerwalds naturlige konklusion. Zimmerwald blev aldrig Lenins lydige redskab — selv

efter bolsjevikernes magtovertagelse i Rusland og deres hermed stærkt øgede prestige repræsenterede Zimmerwald ikke et klart brud med den »gamle« Internationale, med det resultat, at bolsjevikkerne efter 1917 bevidst saboterede Zimmerwald til fordel for et i Lenins øjne mere handlekraftigt instrument: Komintern.

Det vigtigste argument i rationaliseringen af årsagerne til Zimmerwalds og Kominterns opståen blev socialchauvinisternes postulerede objektive og subjektive forræderi. Lenins dom fra oktober 1914: »Den anden Internationale er død af opportunisme«, er i næsten uændret form bevaret i østeuropæisk historieskrivning til i dag. Denne tidlige fiksering af analysen af de store vesteuropæiske partiers manglende handlekraft i begyndelsen af og under 1. verdenskrig, har her som andre steder inden for kommunistisk historieskrivning været lidet frugtbar. Forræderitesen som cliché har udelukket enhver dybere indtrængen i de særdeles komplekse sammenspil af faktorer, der førte arbejderinternationalismen frem til skibbruddet i 1914.

Så meget mere glædeligt er det, at en ungarsk historiker, Janos Jemnitz, har givet et vægtigt bidrag til den stadigt fyldigere litteratur om den II. Internationale. På væsentlige punkter betyder det en ombrydning af traditionelle østeuropæiske klicheer i sin fremstilling af den socialistiske verdens reaktion på Marokko-krisen og den italiensk-tyrkiske krig i 1911, stridigheder, der truede med at udløse en storkonflikt. Jemnitz' hold på eksisterende østeuropæisk litteratur især fra Balkanlandene er i sig selv en berigelse af det tilgængelige kildemateriale, der for disse områders vedkommende kun er meget sparsomt kendt på disse breddegrader. Også hvad angår utrykt kildemateriale tapper Jemnitz fra både de omfattende østeuropæiske samlinger og de nu efterhånden forholdsvis velordnede vesteuropæiske, især de i »International Institute of Social History« i Amsterdam beroende arkivalier fra Internationalens sekretariat, Bureau Socialiste Internationale (BSI). Den traditionelle østeuropæiske afsmag for litteratur og kilder fra ideologisk uacceptabelt hold er her opgivet med en glædelig udvidelse af kildegrundlag og horisont til følge.

Metodisk rummer Jemnitz' case-study intet nyt. Efter en kort og præcis oversigt over krigsproblematikken og den socialistiske verden ca. 1860-1910 går Jemnitz over til en detaljeret registrering af de enkelte landes, partiers og grupperes reaktion på de ovennævnte konflikter. Nuanceret redegør Jemnitz for den levende debat, som de europæiske statsmænds »brinkmanship« afstedkom i en periode, hvor det blev tydeligt, at truslen om en europæisk hegemonialkrig aktualiserede behovet for en teoretisk og praktisk afklaring af spørgsmålet om arbejderklassens stilling til statsmagten.

Stort set havde både det tyske og det franske parti o. 1910 en lang legalitetstradition bag sig i forholdet til det system, i hvilket de måtte virke, en tendens som den stigende inddragelse i de parlamentariske funktioner og den almindelige integration, socialt og psykologisk, forstærkede. Ydermere

havde arbejderklassen ved flere lejligheder vist sig påvirkelige for chauvinistiske stemningsbølger — ofte iscenesat af regimerne — omend i langt mindre grad end middelklassen. Hertil kom, at liberalt-pacifistiske antikrigsforestillinger med krav om afrustning, international voldgift m. m. fandt langt bedre genklang end de traditionelt marxistiske krav om en folkevæbning til bekæmpelse af militarismen. Ideologisk åbenbarede Internationalen, her som i andre sammenhænge, at det tilsyneladende principielle fællessyn ved nærmere undersøgelse åbenbarer regionale, sociale og taktisk betonedede forskelle, der allerede langt før 1914 satte spørgsmålstegn ved værdien af Internationalen som et samlet udtryk for en postuleret supernational arbejdsdrevilje.

Jemnitz har med stor systematik undersøgt partiledelsernes holdning i de forskellige lande (ikke de skandinaviske), ligesom han har kortlagt debattens forløb blandt partiintellektuelle som den kommer til udtryk i pressen. Ved undersøgelsen af Bureauets stilling har han i høj grad trukket på George Haupts undersøgelser af B.S.I. (G. Haupt: Programm und Wirklichkeit. Die internationale Sozialdemokratie vor 1914. Neuwied 1970, og Der Kongress fand nicht statt. Die sozialistische Internationale 1914. Wien 1967). Jemnitz' analyse aktualiserer endnu en gang, at heller ikke han, hans grundighed til trods, har formået at udvikle metoder, der tillader en nøjere vurdering af selve arbejdermassernes holdning. De sidste 10 års forskning har stadig mere præcist kunnet kortlægge parti- og fagforeningshierarkiernes forestillingsverden, men så snart man bevæger sig til niveauer under højere partifunktionærer, bliver mangelen på adækvat kildemateriale og især pålidelige målemetoder særdeles følelig. Når Jemnitz i sin analyse af uoverensstemmelserne inden for det italienske parti ang. stillingen til Tyrkiet anfører, at dele af arbejdermasserne var påvirket af chauvinistiske stemninger, står man reelt over for et udsagn, der er vanskeligt verificerbart, som ikke kan kvantificeres, og som måske viser sig at repræsentere en efterrationalisering, enten hos partiledere, der skulle forklare eller retfærdiggøre deres egen adfærd, eller hos forskeren selv. August 1914 er et skoleeksempel på dette problem, idet der foreligger adskillige vidnesbyrd, der peger i retning af stærk krigsbegejstring blandt tyske arbejdere, medens der parallelt kan konstateres arbejderdemonstrationer mod krigen. Disse to fænomener behøver naturligvis ikke at være gensidigt udelukkende, men da en vurdering af deres respektive omfang må formodes at rumme væsentlige forklaringer på ledelsens adfærd ved krigens udbrud, er det indlysende, at enhver analyse der indskrænker sig til ideologiske eller partiorganisatoriske kriterier, kun vil give mangelfulde svar.

At Jemnitz ikke er kommet ud over dette problem kan ikke bebrejdes ham, i og med at løsningen må findes i et tværfagligt samspil mellem historiske, sociologiske og psykologiske undersøgelsesmetoder. Derimod er Jemnitz, eller måske hans arbejdsmiljø i bredeste forstand, ansvarlig for den

væsentligste mangel ved hans arbejde, nemlig den næsten totale mangel på explicitte, ræsonnerende konklusioner. I en case-study som det foreliggende, der på 135 sider behandler udviklingen inden for et enkelt år, er det afgørende, at forskningsresultatet sættes i perspektiv. Jemnitz' detailrigdom og varierede kildegrundlag føles mod bogens slutning som værende lettere omsonst, især for læsere, for hvem problematikken er ny. Alt hvad Jemnitz tilbyder i form af en opsummerende konklusion er følgende passus:

»Næsten alle de socialistiske partier viste spor af nationalistisk infiltration, men samtidig tog også konturerne af de internationalistiske og revolutionære kræfter form og lod deres stemmer høre i dagblade og tidsskrifter, på møder, på nationale og internationale kongresser såvel som i private breve og under parlamentsdebatter. Kampen mellem krig og fred, internationalisme og nationalisme var endnu ikke blevet afgjort i 1911, men dette års to kriser kastede en truende skygge over den II. Internationales fremtid, hvis skæbne endeligt besegledes i august 1914« (s. 135).

Hans grundige undersøgelse kunne have båret langt mere videregående og fremfor alt præcisere konklusioner end denne, hvor man aner et oplæg til den traditionelle østeuropæiske »paranoide historieopfattelse«, som den østrigske historiker Rudolf Neck har udtrykt det. For den, der har læst Jemnitz' vidende og udogmatiske indlæg på historikermødet i Linz 1969¹, er det tydeligt, at årsagerne til Jemnitz' udeladelse af videregående ræsonnementer over den her foreliggende undersøgelse nok ikke skal søges hos hans person, men snarere i hans situation.

De, der er fortrolige med stoffet, kan mellem linjerne uddrage mange konklusioner i dette omfattende og vel gennearbejdede materiale. Noget tyder på, at arbejderbevægelsens historie i perioden op til 1914 står foran den revision, som tysk politisk historie i denne periode har oplevet. Jemnitz har med sin bog lettet vejen for en sådan, både ved de svar, den giver, og de spørgsmål, den rejser.

Den engelske oversættelse er acceptabel; noteapparat og tryk er perfekt. Desværre savnes en samlet litteratur- og kildeoversigt samt et register.

Hans Flugel

Gertrud Meyer: Nacht über Hamburg.

Berichte und Dokumente 1933–1945. Röderberg-Verlag, Frankfurt a. M. 1971. 364 s. DM 17.

Bogen er resultatet af et 25-årigt studium og udgør et »Ergänzungsband« til samme arbejderhistorikers sammen med kollegaen Ursula Hochmuth forfattede »Streiflichter aus dem Hamburger Widerstand 1933–45«, der udkom 1969 i samme forlags serie »Bibliothek des Widerstandes« og som

1. Die internationale Arbeiterbewegung nach dem Kriegsausbruch 1914, i: Internationale Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung Linz 16. bis 20. september 1969, Wien 1971, s. 31–47.

naturligt behandlede især arbejderorganisationernes modstand mod det nationalsocialistiske diktatur uden dog derfor at forsømme andre gruppers virke. Hin bog havde særlig interesse for danske læsere, fordi den også kom ind på tyske antinazistiske arbejderemigranternes skæbne og virke i Danmark. Også foreliggende værk kommer (kort) ind på tyske emigranternes skæbne i Danmark.

En bog, der behandler et emne som det foreliggende, opbygningen af NS-repressionsapparatet og dets kamp mod arbejdermodstanden, må naturligvis i første række behandle undertrykkelsen af den organiserede arbejderbevægelse, da denne repression af NS-apparatet selv blev opfattet som den første og største opgave, og fordi arbejderne, som G. M. p. 53 skriver, simpelt hen viste sig »mest standhaftige over for Hitlerfascismen. . . . Mod dem og deres repræsentanter blev derfor repressionsforholdsreglernes hovedstød rettet«. Netop af den grund vil foreliggende værk have interesse for forskere af arbejderbevægelsens historie, ja, for alle, der interesserer sig for arbejderbevægelsen som sådan.

Som i det øvrige Tyskland var NS-styrets første forholdsregler også i »Freie und Hansestadt« rettet mod arbejderpartierne. Undertrykkelsen af KPD blev fulgt af forbudet 22.6.1933 mod SPD, efter at rigsstatholderen Karl Kaufmann allerede 11. juni havde ladet SPD's Hamburg-ledelse fængsle og mishandle. Fra marts var NS-styret begyndt at arrestere arbejderpartiernes borgerrepræsentanter, således Edgar André fra KPD. Udførligt skildrer G. M. nazificeringen af stadens offentlige liv. Hamburgs statspoliti fik en afdeling for »modstanderbekæmpelse« med en »Sonderkommando Kraus« under kriminalkommissær Peter Kraus. Den skulle tage sig af »marxisme« (SPD o. a.) og »kommunisme« (KPD o. a.). Snart var der rejst sigtelse mod ca. 1300 for »forberedelse til højforræderi«, hvoraf ca. 1100 i aug. 1934 var blevet dømt af Hancatiske Overlandsret¹.

Talrige politiske processer — også mod folk, der før 1933 havde bekæmpet nazismen — fulgte. Af speciel interesse for danske må G.M.s skildring (pp. 49 ff) af »Elmshorn-masseprocessen« i foråret 1936 være. Den fandt sted efter en massearrestation 13.–19.12.1934 af 330 arbejdere, der blev sigtet for illegalt arbejde. Et af retsmøderne blev bivånet af en dansk kvindedelegation, der siden meddelte sine rystende indtryk til Stockholms »Socialdemokraten« for 14. 4. 1936 (bogens dok. nr. 5, pp. 284 ff), en artikel, der i oversættelse af en agent blev sendt Gestapo i Berlin og fik dette til at interessere sig for både proces og besøg. En af delegaterne, forfatterinden Ellen Kirk, har i brev til undertegnede af 7.6.1970 meddelt en kort erindringsskitse fra nævnte proces, hvor hun, »der kom fra en tryk tilværelse [for første gang] mærkede, hvad politisk angst vil sige«. Fru Kirk rejste sammen med Otto Gelsteds søster. De kom i kontakt med nogle af de arresteredes koner, der »viste mig en tillid, der greb mig dybt, og som jeg

1. Ursula Hochmuth (udg.): Fiete Schulze oder Das dritte Urteil, Hamburg 1971, p. 29.

aldrig har glemt». «Det lykkedes os at slippe ind sammen med de storartede arbejderkoner og overvære processen i retsbygningen i Hamburg. Jeg var dybt rystet over, hvad jeg havde set og oplevet, og skrev en kronik om det, som jeg afleverede til Politiken. Redaktør Koppel gav mig den tilbage med de ord: «Hvis vi trykker den, har vi den tyske gesandt i telefonen, inden der er gået en time.» Så sendte jeg den til Göteborg Handels- och Sjöfartstidning, som tog den og trykte den.»

Mange Hamburg-arbejderledere anbragtes fra marts 1933 i de første KZ-lejre Fuhlsbüttel og Wittmoor (denne bestod til 1.1.1934). Fra 1935 overførtes hamburgere til KZ-lejren Esterwegen, siden til Sachsenhausen, der erstattede Esterwegen som central KZ-lejr for Nordtyskland og Berlin. 1940 kunne den store KZ-lejr Neuengamme indvies ved Hamburg. G. M. gør udførligt rede for udviklingen af KZ-lejrene, hvis primære opgave var at underkaste arbejderfunktionærer o. a. modstandere en ydmygende, eller som nazisterne udtrykte det, en «hård, men retfærdig» behandling, ja, at tilintetgøre mange af dem. Særlig udførlig er G. M.s redegørelse i kap. VIII for Neuengamme-lejren og div. fangegruppers skæbne.

I kap. II skildres «terrorapparatets centralisering og udbygning» fra 1934. Specielt G. M.s udførlige behandling af justitsvæsenets udvikling til ind i krigen udgør en selvstændig præstation. Det samme gælder kap. III-VII med den indgående skildring af hele det forgrenede Gestapo- og SS-apparat i Hamburg og dets stadige «effektivisering» og dets større aktioner. Bogens svagest funderede kapitel er kap. IX om «Bewährungsbataillon 999», dannet 1942 som en straffeforanstaltning for politiske, og fra 1943 også for kriminelle fanger. Solidere er kap. X om «SS-Sonderformation Dirlewanger», dannet 1940 af fangne krybskytter, af alskens overløbere fra besatte områder og tyske kriminelle, men også — fra 1942 — af tyske politiske fanger fra KZ-lejrene (1944-45 tvangsrekrutteredes Neuengamme-fanger dertil). Enheden sattes bl. a. ind mod partisaner. Kap. XI omhandler henrettelser i Hamburg. Fra Hitlers magtovertagelse til 1.9.1933 foretoges 23 henrettelser i hansestaden af antifascistiske tyskere, fra 1.9.1933 til 1945 henrettedes ca. 500 modstandsfolk, hvoraf ca. 280 var tyske, endog så sent som 10.5.1945 foretoges i øvrigt henrettelser i Nordtyskland af nogle «faneflygtede» marinesoldater. Hvor interessant temaet end er, udgør dette kapitel kun ni sider mod kap. XII's 41 sider om Thälmanns arrestering og død 17.8.1944 — ikke som påstået af NS-pressen ved et allieret angreb på Buchenwald, men ved en SS-likvidering besluttet tre dage forinden af Hitler og Himmler i «Wolfsschanze».

«Gestapoleitstelle Hamburg» var underlagt Reichssicherheitshauptamt i Berlin (oprettet 1939), der havde 21 «Leitstellen» under sig, ét blev oprettet i Dagmarhus i København (med 75 Gestapoledere) 15.9.1943 (ikke 29.9.1943! en fejl i G. M.s bog p. 86, vistnok overtaget fra emigranten N. O. Kösters ikke fejlfri beretning p. 149). Men allerede fra 1934 havde NS-regimet et

konkurrence, der især gik ud over den partipolitiske presse (s. 85). I 1961 havde samtlige »parteinahe« (partiorienterede) dagblade — det var på dette tidspunkt kun CDU/CSU og SPD, der havde sådanne — et oplag på 11,2% af den samlede presses oplag, hvilket svarede til 18,7% af samtlige aviser (s. 110f — smlg. dog s. 222f, hvor CDU-avisernes oplagsandel i 1959 bliver opgivet til ca. 10%; s. 320 opgives endelig begge avisgruppers oplagsandel i 1964 til ca. 7% hver).

Den socialdemokratiske presse begyndte efter 1945 på et nyt ideologisk grundlag og det ikke af økonomisk nødvendighed — tværtimod kunne pressen understøtte partiet med penge (s. 261f). Aviserne skulle ikke bære partipræg, men være moderne dagblade med socialdemokratisk tendens (s. 254, 261f), de blev med andre ord en »folkepresse«, inden partiet i 1959 officielt blev et »folkeparti« (s. 288, 294). Denne udvikling — som forfatteren anser for naturlig og positiv (s. 294, 328) — betød, at aviserne i »afideologiserings« tegn opgav at tage arbejderklassen som udgangspunkt for deres agitation og politik, for i stedet at kunne henvende sig til alle de forskellige lag i befolkningen.

I og med at SPD-aviserne opgav ethvert pædagogisk-politisk sigte (s. 328), mente de at kunne konkurrere med den øvrige presse på lige fod. Udgangspositionen var ikke dårlig: i den engelske zone (Nordvesttyskland) havde partiet i 1946 12 aviser og i den franske zone (Sydvesttyskland) 2 — i den amerikanske zone blev licenserne ikke givet til partier men til enkeltpersoner — med et oplag på 2.105.000 (s. 258f), dette tal var efter valutareformen i 1948, der for hele pressen betød et afgørende vendepunkt, som mange blade ikke overlevede, steget til 17 blade med et oplag på 2.426.000 (s. 266). I 1950 hævdedes det på en partikongres, at hvert 6. dagblad var socialdemokratisk (s. 274). Selv om det sidste tal nok ikke er korrekt, var SPD-pressens stilling ret gunstig. Inden for Socialistisk Internationales presse var den i 1952 regnet efter oplag nummer ét, nemlig 1,5 mill. fordelt på 25 aviser, det svarede til 13% af det samlede avisoplag i Vesttyskland. Højere andele havde den socialdemokratiske presse i Østrig (25%), Norge (23%), Sverige (17,5%), Belgien (15%) og England (14%) (s. 278f). Men tallet faldt ret hurtigt for Vesttysklands vedkommende. Man forsøgte at vende denne udvikling ved at »afideologisere« endnu mere. På en international socialdemokratisk pressekonference i 1959 påstod en redaktør fra det norske »Arbeiderbladet«, at tiden var løbet fra de »gamle klassekampsprægede partiaviser. Hovedopgaven for den moderne socialdemokratiske presse må i dag være at understøtte arbejderbevægelsens mål i vest, nemlig at indgive dens medlemmer en dyb forståelse af det demokratiske samfunds virkemåde«. Dette krav om at understøtte arbejderbevægelsens mål havde SPD-pressen imidlertid forlængst opgivet (s. 294), det eneste, der endnu karakteriserede den som socialdemokratisk, var dens understøttelse af SPD i valgkampe. Uden her at ville diskutere, om den

socialdemokratiske presses nedgang er en følge af »afideologiseringen«, eller om den havde været endnu større, hvis den ikke var blevet foretaget — forfatteren gør det stort set heller ikke, for ham synes det sidste at være et axiom — er det ikke uden interesse at kunne henvise til, at de socialdemokratiske dagblade i Norge er inde i en ret betydelig oplagsfremgang. For SPD's vedkommende er resultatet, at der i 1971 var 14 dagblade med ca. 1,46 mill. oplag tilbage og 4 ugeblade med 111.500 eks.; af ugebladene er i det mindste ét blevet lukket i mellemtiden, et andet er i store vanskeligheder. Det samme gælder for dagbladene, af hvilke de to i Berlin blev lukket med dags varsel i 1972.

Fischer viser, at han ikke kan koordinere sit stof tilstrækkeligt, ved samtidig at påstå, at pressen var foregangsmanden i forhold til partiet ved »afideologiseringsprocessen«, og at den førte en socialistisk diskussion (s. 300). Sådanne selvmodsigelser findes flere steder (se bl. a. s. 284–87), og især gør det sig gældende ved bedømmelsen af politiske forhold.

Tydeligst bliver det i afsnittet om KPD's presse (s. 460, 470f, 497). Fischer kan ikke forklare den kommunistiske presses endnu hurtigere nedgang — de sidste rester blev forbudt i 1956 sammen med partiet — uden at skulle gribe til antikommunistiske klicheer (s. 462ff, 465f). I 1949 havde partiet 15 dagblade med et oplag på en 5–600.000 (s. 461), af disse havde 8 endnu et oplag på ca. 350.000 i 1956. I dette afsnit havde det været endnu mere nødvendigt at gå ind på ydre omstændigheder, dvs. partiets politik, den kolde krig, den mangeårige retssag mod partiet (og dermed også mod dets presse), og de talrige forbud, der allerede tidligere blev udstedt mod pressen (s. 474, 476, 483f, 492). Men afsnittet indeholder en del interessante oplysninger, f. eks. at partiets illegale presse havde et oplag på 25.000 (s. 502), og at KPD såvel som det nye DKP lægger stor vægt på bedriftsavisen (s. 494, 514).

Bogen indeholder i et tillæg partiernes centralorganers programatiske erklæringer, en omfangsrig litteraturliste og person- og titelregistre. Bogens værdi ligger først og fremmest i dens materialesamling, den er for lidt analytisk — til dels for lidt gennemarbejdet — til at kunne være mere end det. Fischer har åbenbart ikke rigtig forstået de problemer, som arbejderpressen står overfor.

Gerd Callesen

Gunnar Nissen: Tito – proletar, partisan, præsident.

Forlaget Aros 1972. 400 s. Kr. 87,75.

Gunnar Nissen, der tidligere gennem foredrag, bøger og artikler har beskæftiget sig med Jugoslavien, har nu skrevet en stor Tito-biografi, og det er sandelig ikke kedelig læsning. Nu er Titos liv jo i sig selv meget dramatisk;

hans indsats under 2. verdenskrig og efter krigen er vel nogenlunde kendt, men det er sikkert de færreste, der ved, at han opholdt sig i Rusland under 1. verdenskrig som krigsfange, hvor han oplevede den russiske revolution, for i 1920 at vende tilbage til det nydannede Jugoslavien med sin russiske kone. Her begyndte han med det samme at arbejde aktivt inden for det forbudte kommunistparti, hvad der indbragte ham adskillige års fængsel.

Om hele dette begivenhedsrige forløb fortæller Gunnar Nissen meget levende, samtidig med at man får trukket de store linjer i Jugoslaviens politiske udvikling op — og det er først og fremmest det sidste, jeg vil forsøge at forholde mig til. Jeg synes, at især beskrivelsen af forholdene i det halvfascistiske Jugoslavien i mellemkrigsårene er værdifuld, idet der ikke findes ret meget på dansk om denne periode, og der gøres også udmærket rede for modstandskampens udvikling under 2. verdenskrig, hvor partisanerne som bekendt ydede en imponerende indsats.

Gunnar Nissen nærer stor sympati for Jugoslavien — og for Tito, og lægger da heller ikke skjul på det, og måske er denne kendsgerning medvirkende til, at han ser udviklingen i Jugoslavien efter krigen i et meget positivt lys. Ikke at han lægger skjul på de store problemer, der har været — ikke mindst i de seneste år, men helhedsbedømmelsen bliver alligevel — efter min mening — alt for optimistisk.

Det jugoslaviske system, som Gunnar Nissen betegner som »human socialisme«, har ganske vist medført dybtgående samfundsændringer på mange planer — man kan blot sammenligne med forholdene før 2. verdenskrig: flere mennesker har i dag fået muligheder for at erhverve sig en lang række forbrugsgoder, for blot at nævne en enkelt ting; men ser man på hele efterkrigsudviklingen, er det ikke desto mindre en kendsgerning, at forskellen mellem de udviklede og mindre udviklede områder er øget op i årene, samtidig med at uligheden i samfundet som helhed er iøjnefaldende på andre planer. Denne kendsgerning bliver bl. a. underbygget med statistisk materiale i en udmærket artikel, der netop beskæftiger sig med disse problemer (Frederick Singleton, »The Spokesman« 19-20, 1972); Singleton nævner som et enkelt eksempel, at mens indtægten i Slovenien (den nordligste republik) i 1947 var 3 gange så stor per indbygger som i Kosovo (et af de mindst udviklede områder), var den i 1969 5 gange så stor.

Det er jo også en kendt sag, hvad Gunnar Nissen heller ikke lægger skjul på, at arbejdsløsheden er rekordhøj, så hundredtusinder af jugoslaver i dag er nødt til at arbejde uden for landets grænser; men alligevel synes Gunnar Nissen at mene, at det jugoslaviske eksperiment stort set må betegnes som vellykket.

Han bedømmer også hele selvforvaltningssystemet meget positivt, selv om han ikke undlader at pege på, at der er fare for, at enkelte virksomheder kan »skeje ud« og drive spekulation til skade for helheden (s. 300). Ikke desto mindre kan man i det afsluttende kapitel om Tito som statsoverhoved og

menneske læse følgende: »Endnu større er Titos stolthed over at det selvforvaltningssystem på virksomhederne, der er Jugoslaviens selvstændige bidrag til socialismen, virkelig har stimuleret menneskene og givet dem mulighed for udfoldelse af skabende evner og samarbejde. Det har givet dem arbejdsglæde og et direkte forhold til produktionen og beslutningsprocessen« (s. 381).

Netop hele diskussionen omkring selvforvaltningen er meget central, når man vil bedømme udviklingen i Jugoslavien. På papiret ser det jo meget smukt ud, men som Singleton spørger indledningsvis i førortalte artikel: »Problemet er, om noget, der blot minder om socialisme, kan overleve i et land, der er så økonomisk afhængigt af de større kapitalistiske stater i Vest-europa.« Løber man ikke en risiko for, at et system som det jugoslaviske, i et land der domineres af markedsøkonomi, snarere gør arbejderne i den enkelte virksomhed til en slags kollektiv kapitalist — en udvikling, der i stedet for at styrke arbejderklassen kan virke atomiserende?

Den voksende ulighed i samfundet var en af de ting, studenterne under de store studenterdemonstrationer i 1968 pegede på, hvad Gunnar Nissen fortæller om på side 335; den kritik, der udsprang af disse demonstrationer, kom fra venstre, hvorimod de kroatiske studenteres aktioner i 1971 havde en tydelig nationalistisk og højredrejet tendens.

Der gøres i dette afsnit godt rede for disse komplicerede begivenheder — for hvorledes den økonomiske udvikling netop var med til at skærpe den nationalistiske modsætning, mange mente hørte fortiden til.

»Et af de væsentligste stridspunkter var: skal det »rige nord« hjælpe det »fattige syd«? I 1970 indtjente Kroatien (især ved turismen) 32,9% af hele Jugoslaviens konvertible udenlandske valuta — men rådede kun over 11% af denne. Resten blev via centralbanken i Beograd fordelt til de tilbagestående republikker i syd. Kroaterne ønskede at beholde al deres valuta selv — og reelt set var dette jo ikke nogen socialistisk tankegang« (s. 367).

Konflikten tilspidsedes i løbet af sommeren 1971; på offentlige møder i Kroatien blev der rejst krav om egen nationalbank og egen repræsentation i FN, og i november indledte studenterne ved Zagreb Universitet en 11 dages strejke, men fik dog ikke den støtte fra arbejderne, som de havde regnet med.

Nu slog Tito til, og i december blev adskillige af topfolkene i Kroatiens Kommunistforbund tvunget til at trække sig tilbage; man mente, de havde optrådt alt for eftergivende over for de nationalistiske tendenser. Udrensningsbølgen har siden da bredt sig til andre republikker, samtidig med at Tito ikke har undladt at understrege, at nu må partidisciplinen strammes. Men mon dette alene vil være tilstrækkeligt, hvis Jugoslaviens grundlæggende problemer skal løses?

Som nævnt er Gunnar Nissen ikke blind for de uheldige symptomer, der med mellemrum kan blive så påtrængende, at man fra ledende hold må

lægge kursen en smule om, men han drager efter min mening ikke nogen konsekvent konklusion af disse iagttagelser, og det har sikkert også noget med hele hans skrivemåde at gøre — den er mere fortællende, ofte grænsende til det anekdotiske, end egentlig analytisk.

For den, der vil vide noget om de brede linjer i den jugoslaviske udvikling, samt om Titos placering i dette forløb er det imidlertid en udmærket bog, selv om prisen forekommer mig at være usædvanlig barsk.

Toni Liversage

Tidsskriftoversigt 1972

ved Gerd Callesen.

I et tillæg til *Aktuelt* den 20. april 1972 i anledning af bladets 100 års jubilæum som dagblad har Preben *Wilmann* skrevet en større artikel om bladets kulturpolitiske holdning, »Den kritiske røst mod det borgerlige kulturmønster« (s. 67–70). Han lægger med rette vægt på tillæggene Hjemmets søndag og Weekend, der havde kvalitet. Desuden indeholder artiklen en del oplysninger — bl. a. navnene på de vigtigste, hvis ikke alle bladets medarbejdere på området — men idealiserer åbenbart bladets muligheder især i de sidste par år. Den er et læseværdigt bidrag til Socialdemokratiets kulturpolitik og til arbejderpressens historie. Det gælder også for Willy *Markvads* gennemgang af bladets økonomi for årene 1871–74 på baggrund af en af ham fundet regnskabsbbog for disse år, »Ikke fagbevægelsen, men manufakturgrosserereren ejede Socialisten« (stt. s. 56).

Tidsskriftet *Kommunismen* nr. 1 (maj 1972) offentliggør for første gang på dansk og svensk en del dokumenter og tekster fra den internationale kommunistiske venstreopposition. Artiklerne er væsentlige for forståelsen af denne retning. Det er især artikler af Amadeo *Bordiga* og det italienske kommunistiske venstre, der findes her. Andre dokumenter fra denne retning findes i Kommunismens forgænger *Kommunistisk Program* nr. 1–14 (1969–71). Samme gruppe har desuden udgivet forskellige pjecer bl. a. af *Trotsky* og Chr. *Christensen*.

Carl Heinrich *Petersen* har til *Kommunalarbejderen* (nr. 7 – 1972) skrevet en artikel om generalstrejken i Randers i 1922 under den overdrevne titel »Revolutionen i Randers«. I øvrigt er artiklen ganske oplysende; så vidt vides er den et forarbejde til en større afhandling (s. 8–9, 16).

Det svenske *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* indeholder i sit nr. 2 (1972) en del artikler om faglige forhold, specielt om to større strejker i 1933–34, nemlig B. og F. *Svensson*, »Sjömannsstrejken 1933 (s. 3–29), Hartmut *Apitzsch* »Byggnadsbranschen: produktionsförhållanden och organisationsstruktur« (s. 30–35), Feiwei *Kupferberg*, »Byggnadsstrejken 1933–34« (s. 36–60) og Hartmut *Apitzsch* igen med »Socialdemokrater og kommunister i byggnadsstrejken« (s. 61–77). Disse artikler tyder på, at forskningen omkring arbejderbevægelsens historie åbenbart er koordineret

bedre end her i landet. Artiklerne behandler især forholdet hhv. kampen mellem socialdemokrater og kommunister i de respektive forbund. Sammenholdt med nogle tidligere artikler i *Zenit* (bl. a. nr. 2/67, 13, 20, 23) om det kommunistiske partis politik, findes der nu et ganske omfattende materiale om denne. Hæftet indeholder endvidere artikler af Tom Olsson »SKP's politiska utveckling 1943-1950« (s. 78-95, fortsat i nr. 3 s. 35-51) og behandler partiets programatiske udvikling efter Kominterns opløsning (1943) ansatsvis. Hæftet afsluttes af en antiktik af Otto Steigers artikel i nr. 1, Karl-Gustav Landgren »Bakgrunden till 1930-talets krispolitik. Ett Genmåle« (s. 96-107). Nr. 3 indeholder en teoriihistorisk studie af Lennart Berntsson »Sveriges Kommunistiska Parti och leninismen 1919-1929« (s. 3-34). Sune Sunessons artikel om »Staten, arbetarklassen och fackföreningsrörelsen« er ligeledes en mere ideologikritisk afhandling (s. 52-73), hvad der også gælder for hæftets sidste artikel af Knud J. V. Jespersen om »Det tidlige svenske socialdemokrati og jordbruget« (s. 74-83). Endelig findes et par anmeldelser. Det lader til, at Arkiv sætter mest på ideologihistorie og arbejderbevægelsens politiske venstrefløj og dermed følger et diskutabelt mønster, som også er kendt fra andre lande. Det skal imidlertid ikke forstås som en kritik af de publicerede artikler.

I en kronik i *Politiken* (4. august 1972) gør Svend Heinild opmærksom på en formentlig karakteristisk antisocialistisk propaganda blandt landbefolkningen. Heinild tager sit udgangspunkt i nogle artikler i Dansk Landbotidende, 1871, der siger noget om informationen om socialismen i det år. »Internationale« blev stiftet i Danmark (»Ideologi og Tryghed«).

I *Archiv für Sozialgeschichte* (bd. XII 1972, s. 628-48) anmelder Gerd Callesen de sidste års nyudgivelser om dansk arbejderbevægelse; derved nævnes nogle af emnets vigtigste problemstillinger (»Zur Geschichte der dänischen Arbeiterbewegung«).

Verner Bruhn har behandlet striden vedrørende skolevæsenet i Esbjerg omkring århundredskiftet i *Arbog for Dansk Skolehistorie* 1972. Artiklen kaster nyt lys over bl. a. redaktør J. P. Sundbo, der var den dominerende socialdemokrat i byen i årene 1898-1928. Den fortæller noget om hans karakter og hans skolepolitiske synspunkter (»Reformiver og partistrid. Kampen om Esbjergs skoleplan 1899-1903«, s. 92-113).

Götz Langkau har i *International Review of Social History* (vol. XVII 1972 nr. 1-2, s. 103-50), der er et særnummer om Pariserkommunen 1871, behandlet 1. Internationales tyske sektion i Paris. I denne spillede Niels Lorentz Petersen en vigtig rolle. Han havde allerede før deltaget i alle de tyske arbejderes organisationsforsøg lige siden Weitling (smlg. f. eks. Otto Brugger: *Geschichte der deutschen Handwerkervereine in der Schweiz*, Leipzig 1932, s. 169f). Han var »gleichsam ein Monument der Kontinuität« (s. 106) i disse organisationer. Artiklen er et godt bidrag til en biografi over Lorentz Petersen, som efterhånden må kunne skrives (»Die deutsche Sektion

in Paris» — findes også i 1871 Jalons pour une histoire de la Commune de Paris, 1972).

Dorrit Andersen skriver en længere artikel om arbejder-, soldater- og bonderådene i Nordslesvig i årene 1918–20 i *Sønderjyske Årbøger* 1972 (s. 147–85). Hun redegør i den for rådernes opståen, betydning og deres eksistens på baggrund af den betydning, rådsbevægelsen i almindelighed fik i disse år i Tyskland. Deres betydning i Nordslesvig blev endnu mindre end i det øvrige Tyskland, bl. a. på grund af det nationale modsætningsforhold og flertalssocialdemokraternes totale dominans i områdets arbejderbevægelse. »De særlige forhold i Nordslesvig fik altså til følge, at rådsbevægelsen her måtte hæmmes af den politisk betingede modstand, den også mødte i det øvrige Tyskland, og desuden måtte virke i en atmosfære af nationalt betinget mistillid« (s. 159). Artiklen får derved et sigte også ud over det lokalhistoriske («Rådsbevægelsen i Nordslesvig 1918–20»).

I *Erhvervshistorisk Årbog* 1972 findes en artikel af Søren Kolstrup om »8-timers dagen. Kravets formulering og dets gennemførelse i Danmark« (s. 7–59). Specielt behandles forholdene i året 1919 med uroen på arbejdsmarkedet i København; den er på den måde også et bidrag til syndikalismens historie. Kolstrups analyse af årsagerne til kravets gennemførelse forekommer meget differentieret. Det nye tidsskrift *Socialisten* offentliggør en artikelserie om centrale emner i den danske arbejderbevægelses historie (nr. 1–10, 1972–73). Det er et forsøg på en helhedsvurdering af udviklingen.

Arbetarnas kulturhistoriska Sällskap har i mange år udgivet en publikation over emner vedrørende arbejderbevægelsens historie. De tre sidste bind er udgivet i samarbejde med Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm. Denne *Arbetarrörelsens årsbok*, som den nu hedder, har indeholdt forskelligt relevant materiale, f. eks. i 1970 Berndt *Öhmann*, »Inkomst- och arbetsmarknadspolitik som medel i stabiliseringspolitikken« (s. 22–57), Bernt *Schiller*, »§ 32 »Arbetsgivaren har rätt att fritt antaga och avskeda arbetare ...« (s. 82–87), Lennart *Persson*, »Den första syndikaliststrejken« (s. 88–112) og Hans *Wattrang*, »Inför maktövertagandet. Kommunistisk politik i Tjekoslovakien 1945–48« (s. 113–68). 1971-årgangen indeholdt den mangeårige socialdemokratiske minister Ernst *Wigforss*' artikel »Icke allenast av bröd« (s. 15–101) og en anden ledende socialdemokrats erindringer »Hågkomster« af Gustav *Möller* (s. 103–92). 1972 indeholdt en artikel af Richard *Estreen* om »Arbetarna och teatern. En blick på svensk folklig teatertradition« (s. 11–170); artiklen går også ind på arbejds-teatergrupperne i Finland og Tyskland. På s. 172–201 er der trykt en korrespondance på svensk og tysk fra »Karl og Sophie *Liebkecht*: brev og telegram till Hjalmar Branting 1914–15«. Det er til dels meget vigtige breve fra Karl Liebkecht. Han forklarer i dem sin politik i månederne efter krigsudbruddet. Brevene offentliggøres

mærkværdigvis uden nogen som helst kommentarer. De bør imidlertid ikke overses.

I *Tiden* nr. 7/8-1972 er trykt en tale af Ib Nørlund om »Dimitrov og de danske kommunister« (s. 163-66); Villy Fuglsangs artikel i samme nr. »Georgi Dimitrov — et biografisk rids« (s. 167-77) indeholder supplerende oplysninger om Dimitrovs indsats i den kommunistiske verdensbevægelse, hvor især hans indsats ved gennemførelsen af den nye linje efter 1935 er betydningsfuld.

Pressehistorisk Årbog 1972 indeholder en erindringsartikel af Carl Th. Jørgensen; den indeholder enkelte ting om den socialdemokratiske presse, de er dog alt for spredte til at have videre værdi (Så længe efter . . . , s. 73-88). I samme bind findes en artikel af Peter Schou om »Den gamle Skivepresse« (s. 172-188), den indeholder enkelte oplysninger om den socialdemokratiske presse i byen (s. 178f, 181f, 184, 186). Den adskiller sig i øvrigt ikke fra årbogens artikler som helhed.

Kenneth E. Miller har i *The Kansas Historical Quarterly* (38. årg. 1972 nr. 2) skrevet en artikel om det 6-ugers-forsøg, Louis Pio gjorde med en »socialistisk koloni« i Kansas i 1877. Som bekendt mislykkedes kolonien. Artiklen indeholder derudover et par oplysninger om Pios videre ophold i USA (»Danish Socialism and the Kansas Prairie« s. 156-68).

Verden rundt er de kommunistiske partiers internationale tidsskrift og indeholder løbende stof om partiernes udvikling og politik. Her må specielt gøres opmærksom på to: Dolores Ibarruri, »Forgangne dage og nu« (nr. 7-8/1972, s. 744-52). Det er den kendte spanske kommunistes erindringer især fra perioden lige før borgerkrigen. I nr. 3/1972 s. 255-59 skriver Idris Cox om »Marxismens sejr i første Internationale. 100 år siden kongressen i Haag«. På denne kongres afvist anarkismen af flertallet af de delegerede, deriblandt den danske delegerede Sophus Pihl. Artiklen indeholder en del dokumenter.

Redaktionen beklager, hvis den skulle have overset artikler, der burde med i denne oversigt, og den opfordrer til indsendelse af artikler, der bør omtales i næste oversigt.

Meddelelse fra redaktionen

I anledning af Claus Larsens artikel i 1972-årbogen »Louis Pio. Baggrund og udvikling 1868-1871 (1)« har redaktionen modtaget talrige forespørgsler om, hvornår anden del bliver trykt. Vi beklager derfor at måtte meddele, at den bebudede fortsættelse endnu ikke er afleveret til redaktionen, der således heller ikke kan oplyse, hvornår den foreligger på tryk.

Forfatternes adresser

Arkivar, cand. mag. Dorrit Andersen, Bjergholt 28, 6200 Åbenrå
Stud. mag. Carl Erik Bay, Malmøgade 8, 2100 København Ø
Kandidatstipendiat, mag. art. Claus Bryld, Kleinsgade 6, 1976 København V
Dr. phil. Gerd Callesen, 23 Kiel, Stromeyer Str. 10, c/o Reimers,
Vesttyskland
Overarkivar, dr. phil. Vagn Dybdahl, Erhvervsarkivet, Vester Allé 12, 8000
Århus C
Stud. mag. Hans Flugel, Chr. Winthersvej 7, 1860 København V
Ingeniør Norbert Flugel, Landsdommervej 41, 2400 København NV
Adjunkt Sv. Sødning Jensen, Maglehøj 60, 3520 Farum
Cand. mag. Bent Behrendt Jørgensen, Vestergade 92, 8283 Hinnerup
Cand. mag. Hans Kirchhoff, Søndermarken 39, 3060 Espergærde
Mag. art. Toni Liversage, Morlenesvej 26, 2870 Holte
Arkivar Willy Markvad, Hovmålsvej 94, 2300 København S
Adjunkt Vagn Oluf Nielsen, Chr. Boecks Allé 100, 2860 Søborg
Cand. oecon. Jørgen Lindgaard Pedersen, Skjoldsgade 16 B, II, 6700 Esbjerg
Mag. art. Ole Stender-Petersen, Dalstrøget 122, I, 2860 Søborg
Prof., Dr. Kurt Vieweg, Ernst Moritz-Arndt Universität, Greifswald, DDR

Arkiv

För studier i arbetarrörelsens historia, fack 221 01, Lund.

Under de senaste åren har intresset i Sverige för arbetarrörelsen, den svenska såväl som den internationella, märkbart ökat. Detta har kommit till uttryck på flera sätt. Förlagens och de politiska organisationernas utbud av böcker, såväl analyser som dokument, vittnar om detta. Vidare har ett stort antal studenter och forskare vid universiteten kommit att ägna sig åt studier kring arbetarrörelsen. Denna forskning bedrivs inom olika ämnen (sociologi, statskunskap, historia, litteraturhistoria etc.) och med olika ambitionsgrad (seminarieuppsatser och avhandlingsarbeten).

Arkivs målsättning är att bli ett centrum för den allvarligt syftande forskningen och debatten om den svenska arbetarrörelsens historia och aktuella ställning — dess ideologiska, politiska och fackliga traditioner.

Arkiv vill på detta område fungera som en vetenskaplig men ej nödvändigtvis akademisk tidskrift. Den avser att i högre grad än existerande svenska historiska och samhällsvetenskapliga tidskrifter rikta sig till en bredare intresserad allmänhet. Detta får bl. a. till följd att de problemställningar som tas upp har ett vidare intresse och att språket inte får vara alltför akademiskt. Så kommer t. ex. alla citat av utländska författare att översättas till svenska.

Arkivs målsättning är att publicera originalbidrag. Värdefull forskning bedrivs också på de lägre akademiska nivåerna. Många tre- och fyrbetygsuppsatser förtjänar en vidare spridning än de hittills fått. Tidskriften kommer att publicera bearbetade trebetygsuppsatser, förarbeten till avhandlingar såväl som utarbetade avhandlingsavsnitt.

Arkiv publicerar bidrag med olika teoretiska utgångspunkter och därur följande olika begreppsapparater. Villkoret för publicering är alltså inte användningen av en viss teoretisk ram utan bidragets kvalité och det mått av ny kunskap det ger.

Arkiv är tvärvetenskaplig. Det som förenar de olika bidragen är inte akademisk disciplin och metod utan deras objekt.

Arkiv försöker ge en systematisk täckning av den forskning bedrivs kring arbetarrörelsen. Tidskriften kommer också att försöka ge en bibliografisk översikt av de otryckta forskningsrapporter som idag arkiveras vid universitetsinstitutionerna i form av trebetygsuppsatser, stencilerade rapporter, licentiat- och doktorsavhandlingar.

Arkiv är tänkt att utkomma med tre 96-sidiga nummer per år. Hittills har tre nummer med följande innehåll utkommit.

1

Otto Steiger	Bakgrunden till 30-talets socialdemokratiska krispolitik
Bernt Kennerström	Kommunistisk facklig politik 1929-32
Gunnar Olofsson	SSU — socialdemokratiens rekrytskola?
Tom Glans	Sveriges Kommunistiska Ungdomsförbunds organisation 1921-28
Lars Björlin	Socialdemokratisk press och presspolitik

2

Elisabeth Svensson	Sjömansstrejken 1933 — bakgrund, förlopp, konsekvenser
Feiwei Kupferberg	Byggnadsarbetarstrejken 1933-34
Hartmut Apitzsch	Socialdemokrater och kommunister i byggnadsstrejken
Tom Olsson	Sveriges Kommunistiska Partis politiska utveckling 1943-50 (I)
Karl-Gustav Landgren	Socialdemokratisk krispolitik och engelsk liberalism: ett genmäle till Otto Steiger

3

Lennart Berntson	Sveriges Kommunistiska Parti och leninismen 1919-29
Sune Sunesson	Staten, arbetarklassen och fackföreningsrörelsen
Tom Olsson	SKP:s politiska utveckling 1943-50 (II)
Knud Jespersen	Det tidlige svenske socialdemokrati og jordbruget

Nummer 4 (som beräknas utkomma under sommaren -73) och följande nummer kommer bl. a. att innehålla artiklar om:

- SKP:s fackliga styrka under 1920-talet
- Spanienrörelsen under 1930-talet
- Sovjetisk syn på svensk trettiotal
- Immigration, lönebildning och klassstruktur
- Branschstruktur och facklig organiseringsgrad
- Dokument: En Komintern-representant i Stockholm 1931.

Lösnummerpriset är 9:50 svenska kronor. Prenumerationspriset är 25:- för tre nummer. Prenumerationsavgiften (och eventuella lösnummerbeställningar) inbetalas på postgiro 538544 - 8 (ARKIV, Fack, 22101 Lund 1). Nummer 1 och 2 er snart slut och säljes enbart i samband med prenumeration.